

Tóth-Barbalics Veronika

„Családi különállások” vagy „egyéni érzés és hajlandóság”?

*A főrendiházban örökös jogú főnemes családok országgyűlési részvétele és szerveződése a dualizmus időszakában**

A magyarországi arisztokráciának¹ a dualizmus kormányzati rendszerében betöltött súlyáról ellentétes értékeléseket fogalmaztak meg a téma kutatói. Lakatos Ernő, Andrew C. Janos és Gerő András az arisztokrácia 1918-ig megőrzött „túlhatalmáról” írt,² míg Hanák Péter és Péter László politikai befolyásuk csökkenését állapította meg.³ Nem egységes a kép az arisztokrácia tagolódásáról sem. Tanulmányomban éppen ezért a főrendiházban tagsági jogosultsággal bíró főnemesi családok politikai tagolódását vizsgálom törvényhozásbeli részvételük alapján.⁴

Vörös Károly a 19. század első felének főnemességét öt csoportra osztotta: 1. nyugat-magyarországi, katolikus aulikusok; 2. a Dunától keletre birtokos protestánsok, köznemesi kapcsolatokkal; 3. hivatali érdemeikért a 18. században rangot nyert, csekélyebb birtokúak; 4. polgári jellegű tevékenységért (a 18. század végétől) főnemességgel jutalmazottak; 5. erdélyiek, akik a szűkebb magyarországi társaiknál szegényebbek és endogámok.⁵ Szekfű Gyula 1936-ban a *Magyar Szemlé*ben megjelent esszéjében úgy vélte, hogy a 19. század végétől a „főúri osztály” egysége megbomlott, „a politikába egyéni ízlés és hajlam szerint folyt be”; a rokoni kapcsolatok politikai szerepét mégsem tagadta.⁶ Lakatos egyetértően idézte Szekfűnek a „magnásosztály” atomizálódására vonatkozó kijelentését, ugyanakkor az 1848–1918-as időszakra társadalmilag és (vitathatóan)⁷ politikailag három csoportot különböztetett meg: 1. dunántúli nemzetségek, amelyek

* A tanulmány elkészítését az NKFIH K 112 429 számú pályázatának támogatásával készült (*A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése*; vezető kutató: Pap József).

¹ Az „arisztokrácia” kifejezést szűkebb, „főnemesség” jelentésében használom.

² Lakatos 1942: 27–28; Janos 1982: 100, 142; Gerő 1982: 135–149; Gerő 1993: 177–182.

³ Hanák 1975: 355–356; Péter 1993: 203.

⁴ Idesorolom mindazon családokat, amelyek 1861–1918 között meghívást kaptak a főrendiházba, illetve az 1886. évi 8. tc. alapján vagy 1885 utáni rangadományozás folytán a meghívásra jogosultak. „Családon” egy nemzetség azonos főnemesi rangfokozatú ágainak összességét, „nemzetségen” az azonos őstől fiágon leszármazott, azonos vezetéknevű személyek összességét értem.

⁵ Vörös 1980: 491.

⁶ Szekfű 1936: 303–304.

⁷ Lakatos Kristóffy József visszaemlékezéséből veszi át a politikai felosztást: Kristóffy 1928: 162. Kristóffy azonban nem az 1848 utáni hat évtizedre, hanem csupán 1905–1906-ra vonatkoztatta e három csoportot.

házasságok révén összeolvadtak az osztrák és cseh főnemességgel, közülük a hercegek „a politikától félrevonulnak”, az alacsonyabb rangúak pedig ellenzékiek lesznek; 2. erdélyi és magyarországi reformátusok endogám csoportja, amely „Tisza [Istvánnal] tart”; 3. a bárói famíliák, a köznemességgel szoros kapcsolatban, közülük az iparbárok és a bankvezérek kormánypártiak.⁸ Hanák a dualizmus kori főnemesség pártpolitikai szimpátiáját szintén a birtokok fekvésével (és így a nemzetségek politikai hagyományaival) hozta összefüggésbe.⁹ Szekfű és Lakatos megállapításával szemben, miszerint a főnemesség 19. századi fejlődési iránya az atomizálódás, Ballabás Dániel ellenpéldaként mutatta be, hogy a Széchényiek „a 20. század első éveiben megteremtett intézményes kereteket [...] valós tartalommal megtöltve, a két világháború közötti időszakban képesek voltak saját elvekkel és érdekekkel rendelkező csoportként reprezentálni magukat”.¹⁰

E megállapítások a főnemesség tagolódásának további vizsgálatára ösztönöznek. Az elemzés elsődleges tárgyául a főrendiházat választottuk, amelyben mindvégig azok voltak abszolút túlsúlyban, akik születési jogon nyertek tagságot. Az intézmény szervezetének módosításáról szóló 1885. évi 7. tc. a részvételt örökös tagoknál 3000 forint földadó cenzushoz kötötte (ha több ország törvényhozásának is tagjai voltak, akkor optáláshoz is), eltávolította a házból a főispánokat és (kettő kivételével) a római katolikus címzetes püspököket. Tagságban részesítette viszont a protestáns felekezetek 13 rangidős egyházi, illetve világi előljáróját, és lehetőséget adott az uralkodónak, hogy kormányjavaslatra 1885-ben 30, később 50 fős létszámig évente legfeljebb öt élethossziglani tagot nevezzen ki. A reform végrehajtása előtt a tagok a kiesésre ítélt társaik közül 50 főt élethossziglani tagságra kiválaszthattak.

A reform következtében a főrendiházban az örökös jogú tagok aránya 71–86%-ról 54–64%-ra csökkent.¹¹ Az átalakítás jelentősen befolyásolta a tagságot gyakorló főnemesi családok körét. Vörös Károly az 1885-ös reformról szóló alapvető tanulmányában a tagok 1884. őszi névjegyzékét és a földadócenzust teljesítő 1885. májusi listáját összehasonlítva megállapította, hogy 1885-ben a családok több mint fele képtelen volt teljesíteni az adócenzust, továbbá hogy a reform végrehajtása betetőzte a nem asszimilálódott külföldi eredetű, honosított főnemesi nemzetségek (indigenák) kiszorulását a politikai életből, s végül, hogy az örökös tagság gerincét a többségében az ország nyugati régiójában birtokos grófi családok alkották.¹² Vizsgálatát célszerű hosszabb periódust elemezve kiegészíteni. A közel-

⁸ Lakatos 1942: 21–23, 26.

⁹ Hanák 1978: 436.

¹⁰ Lakatos 1942: 23–24; Ballabás 2017: 565.

¹¹ 1865–1884 között egy-egy országgyűlés elején 650–810 meghívott, 1885–1918 között egy-egy évben 350–390 igazolt tagságú örökös tag volt. Az adatok forrása 1865–1884-ra nézve: Sz[őgyény-Marich] 1882: 5–10; FI 1884–1887: I. 1–17 (2. sz. melléklet); 1885–1918 esetében: Ballabás Dániel adatgyűjtése. Köszönöm Ballabás Dánielnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta a főnemesség, az örökös tagok és a főrendiházi tagok 1885–1918 közötti létszámára vonatkozó adatait.

¹² Vörös 1987: 397–405.

múltban Ballabás kutatásainak köszönhetően bővült az örökös tagokra vonatkozó tudásunk,¹³ valamint sor került az 1885 után örökös tagságban részesült főnemesi rangot nyertek és az indigenák vizsgálatára is.¹⁴

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a főrendi reform előtti és utáni korszakban a tagságra jogosult családok milyen mértékben kaptak meghívást a főrendiházba, jelentek meg és vettek részt annak munkájában hozzászólóként, illetve név szerinti szavazóként, továbbá vállaltak-e képviselői mandátumot. A család mint vizsgálati egység kiválasztását az indokolja, hogy a főrendiházi örökös tagság – ami ugyan egyéni teljesítményért járt – a családot is megillette¹⁵ az egyenes ági törvényes férfi leszármazottak esetében.¹⁶ Az örökös jogot a tagok személyes részvétel útján, egyénileg,¹⁷ de a vérrokon közösséghez tartozás jogalapján gyakorolták. A családok összességét és bizonyos csoportjaikat is megvizsgáljuk: a legtöbb meghívott, illetve megjelent családtaggal rendelkezőket, a honosítottakat, az 1885 után örökös tagságban részesülteket, valamint az erdélyi családokat.

A főrendiházban a képviselőháziakhoz hasonlóan szervezett, tartós pártalakulatok nem léteztek.¹⁸ A képviselőház rendszeres, úgynevezett politikai vitái – a költségvetési, válaszfelirati és a kormányok kinevezésekor lezajló kormányprogramviták – a pártfrakciók számára programjuk kifejtésének alkalmai voltak.¹⁹ A főrendiházban azonban e kérdések tárgyalásakor számos esetben nem alakult ki vita, és a felszólalók általában azt hangoztatták, hogy mint egyének szólalnak fel. Nagyobb számú (bár ritkán tömeges) véleménynyilvánításra csupán szavazáskor került sor, az örökös tagságú családok politikai szimpátiáiról ezért a név szerinti szavazásokból próbálunk ismereteket szerezni.

¹³ Ballabás 2013a, 2013b.

¹⁴ Tóth-Barbalics 2010, 2017a.

¹⁵ A főrendiházi reform képviselőházi vitájában Helfy Ignác függetlenségi párti képviselő mutatott rá arra, hogy „a főrendiházi jog nem a családok egyes tagjait illeti, és akik most is jogosultsággal bírnak, csak azért ülnek ott, mert egy bizonyos családnak tagjai” (KN 1884–1887: IV. 118 [1885. február 12., 70. ülés]).

¹⁶ Szemben Ausztriával, ahol az örökös tagsági jogú nemzetség nagykorú családfőjét illetve csak meg a jog (Gesetz vom 21. Dezember 1867 wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird. *Reichsgesetzblatt* 141/1867. 3. §).

¹⁷ Szemben a Horthy-korszak felsőházával, ahol a főrendi családok választás útján képviseltették magukat (1926. évi 32. tc.; a törvényjavaslat indoklása: NI 1922–1926: XII. 418, 751. melléklet).

¹⁸ Boros–Szabó 1999: 96.

¹⁹ Boros–Szabó 1999: 100.

MEGHÍVOTTAK ÉS MEGJELENTEK

Meghívottak és meghívót bemutatók 1865–1885 között

A főrendiház reformja előtt a főnemesi családok minden teljes korú, 24. életévét betöltött férfi leszármazottja meghívásra jogosult volt a főrendiházba. 1865–1884 között az országgyűlések kezdetén a *Főrendiházi irományok* között megjelent azok névsora, akik meghívást kaptak, és általában azoké is, akik közülük az országgyűlés első hónapjaiban királyi meghívólevelüket személyesen bemutatják vagy eljuttatták a főrendiház elnökéhez, ezzel jelezve részvételi szándékukat. Vizsgálatunk során az 1865., 1875. és 1881. évet választottuk mintaként, két szempont alapján. Egyrészt ezekből az évekből rendelkezésre áll mind az országgyűlési ciklusra meghívott, mind a megjelent főrendek névsora. Másrészt nem egymást követő ciklusokat választottunk, mivel a teljes időszakot reprezentáló adatokat kívántunk szerezni.

Ismert azon főrendek neve is, akik magukat a megjelenés alól kimentették vagy indoklás nélkül távol maradtak. A meghívottaknak csak töredéke jelezte részvételi szándékát: a mintavételre kiválasztott három időszak közül az 1865–1868. évi országgyűlés elején a hercegi családok hatodából, a grófiak 60%-ából, a báróiak 35%-ából, 1875-ben a hercegiek kevesebb mint tizedéből, a grófiak 44%-ából, a báróiak feléből, 1881-ben pedig a hercegi családok közül senki, a grófiak 30%-ából, a báróiak 40%-ából mutatta be legalább egy családtag a meghívólevelét.²⁰ A hercegi családok különösen alacsony megjelenési hajlandóságát magyarázhatja, hogy háromnegyedük indigena volt.

Egy családból az összes meghívott igen ritkán jelent meg: 1865-ben a 198 család közül 20, 1875-ben a 167-ből 13, 1881-ben 184-ből 12 ilyen család akadt – ezek döntő többségénél csak egy vagy két családtag volt meghívott. A meghívott családoknak legfeljebb negyede esetében állt fenn a gyakorlatban annak lehetősége, hogy több megjelent tagjuk révén egyáltalán valamiféle „családi különállást” kepezzenek a főrendiházon belül.²¹

A hercegi családok közül csak az Esterházy és az Odescalchi jelent meg legfeljebb két-két leszármazottal. A grófi családoknál legfeljebb összesen tíz családtag mutatta be a meghívólevelét. Nem volt olyan bárói család, amelyből ötnél több családtag mutatta volna be a meghívólevelét. A részvétel mértékének változékonyságát mutatja, hogy a szintén nagy létszámmal meghívott gr. Forgách családot 1865-ben a legtöbb családtaggal megjelenő grófok között találjuk, 1875-

²⁰ Az 1885 előtti nyilvántartás hiányosságai miatt egyes jogosult főnemesek kimaradhattak a meghívottak köréből, ugyanakkor meghívtak elhunytakat is. Emellett a meghívólevelé bemutatását rögzítő adat az országgyűlés első egy-két hónapjára vonatkozott, a később megjelentek nevét nem tartalmazta. A nagyságrend érzékeltetésére mégis alkalmas, mert az országgyűlések alatt nem találtunk tömeges folyamodást felmentésért és a nagyszámú meghívókérés, -bemutatás sem volt jellemző.

²¹ Jelen vizsgálatban a vérségi leszármazáson alapuló családi kapcsolatok szerepét vizsgáljuk, a házassági rokonságát és a „műrokonságát” nem. (Utóbbi a nem házassági vagy vérrokon személyek rokonsággal egyenértékű kapcsolata, például a keresztszülőség.)

ben azonban senki sem jelent meg közülük. Szembetűnő az indigena családok csekély száma is: csak a gr. és a br. Wenckheim család jelent meg mind a három országgyűlés elején.

A mintaévekben megjelent családok ötödénél–hetedénél a meghívólevelét bemutató családtagok között egy vagy több főispán volt, így ők kettős jogon voltak jogosultak részt venni a főrendiház ülésein.²² 1885 előtt a születési jogú tagok közül a főispáni hivatalt betöltők aktívabbak voltak a kizárólag születési joguk révén főrendiházi társaiknál.

Az erdélyi főnemesi családok 1875-ben és 1881-ben is magasabb arányban mutatták be meghívólevelüket az országgyűlésen, mint a szűkebb magyarországi társaik (ez valószínűleg összefüggött az indigenák erdélyi hiányával). 1865–1866 fordulóján azonban fordított volt a helyzet, amit az átmeneti közjogi-politikai viszonyokkal magyarázhatunk.²³

Örökös jogon igazolt tagok 1885–1918 között

1885 ősztől, az 1885. évi 7. tc. szerint csak azok kaptak örökös tagsági meghívólevelet a főrendiházba,²⁴ akik a teljeskorúságot igazoló anyakönyvi kivonat és az adócenzus teljesítésére vonatkozó igazolás kíséretében sikerrel folyamodtak örökös tagsági joguk elismeréséért. A meghívás az érintettek kezdeményezésére történt, így a megjelenés alóli felmentéskérés ettől kezdve ritkábbá vált.²⁵

Számításaim szerint az 1885. évi reformot követően a 247 családból 119 (48%) kényszerült részvétele szüneteltetésére.²⁶ (1885-ben 247, 1918-ban 249 család rendelkezett örökös tagsági joggal.²⁷) A gyakorlatban az 1885 előttinél is kevésbé volt arra lehetőség, hogy a főrendiházon belül családi blokkokat alkossanak, mert ugyan továbbra is voltak több meghívott leszármazottal rendelkező családok, ám a census következtében jelentősen szűkült ezek köre és csökkent a meghívott tagjaik száma. Míg a főrendiházi reform előtt 44 (1865), majd 38

²² Ezek közül 1865-ben hét, 1875-ben nyolc, 1881-ben öt családból csak a főispánságot betöltő örökös tag(ok) jelentek meg.

²³ Szász (szerk.) 1987: 1503, 1506, 1625.

²⁴ Egyszeri alkalommal, nem pedig (mint korábban) minden országgyűlés elején.

²⁵ Ami azonban (a név szerinti szavazások vizsgálata alapján) nem jelentette azt, hogy az örökös jogon tagok egyszersmind nagyságrendileg nagyobb arányban vettek volna részt az üléseken is, mint a reform előtt.

²⁶ Az 1886. évi 8. tc.-ben szereplő, a főrendiházban örökös tagsági joggal bíró családok közül az 1885-ben még férfi leszármazottal rendelkezők és a tagok 1885. szeptemberi jegyzékének összevetése alapján. Ha az 1865 és 1885 között legalább egy ízben meghívott, 1885 őszen fiágon még virágzó családokat tekintjük, akkor összességében 62%-os a kimaradás. Az 1885 előtti két évtizedben meghívott, de mindig távol maradt családok a főrendiház reformja során néhány kivétellel kihullottak az örökös tagok sorából.

²⁷ Az 1886. évi 8. tc. korrigált adatai alapján. Az 1885 és 1918 között a fiági kihalások miatt bekövetkező számbeli csökkenés mértékével nagyjából megegyezett az örökös tagsági jog adományozásainak száma.

(1875), végül 33 (1881) család bírt legalább öt örökös tag családtaggal, addig ezek száma hét (1885 vége, 1896), majd kilenc grófi családra (1906, 1910) esett vissza.²⁸ A másik két rangfokozat családjai pedig ebből a körből 1885-ben teljesen és végleg kiestek.

Mindvégig kiugróan magas létszámban rendelkeztek tagsági joggal a gr. Esterházy, Széchényi és Zichy család tagjai. E családok örökös tagjainak száma 1885 után is minden ciklus elején megközelítette vagy meghaladta a tizet. Az 1885 után örökös tagsági jogot nyert családok közül egyedüliként a gr. Mailáth család (az 1883-ban elhunyt Mailáth György országbíró, főrendiházi elnök gyermekei) bírt egyidejűleg legalább öt igazolt örökös taggal, 1906-tól.²⁹ Az új örökös jogú családok általában csak egy-két taggal vettek részt a főrendiházban.

Az új örökös családok csaknem kétharmada egyidejűleg csak egy örökös taggal rendelkezett. Így az e családokból származó főrendek száma 1910-ig nem ment harminc fölé,³⁰ miközben az örökös jogú tagok összlétszáma 170–220 közötti volt. Tehát ha az új örökös jogú családok kiválasztásánál szempont volt a megadományozottak kormánypártisága,³¹ alacsony létszámuk miatt egymagukban nem képezhettek volna ellensúlyt (még a kormány által kinevezett 50 taggal egységfrontot képezve sem), ha a „régí” (már 1885 előtt örökös joggal rendelkező) családok leszármazottai nagy létszámban a kormány álláspontjával szemben foglaltak volna állást.³²

Az indigena családok a főrendiház reformjakor nagyobb arányban estek ki (az adócenzus nem teljesítése, illetve az optálás hiánya miatt), és a későbbiekben kisebb mértékben kerültek vissza a tagok közé, valamint az 1885–1918 között örökös tagsági jog adományában részesült családok között is alacsony volt a számuk.

Ritkán került sor rövid időn belül nagyobb számú meghívókérésre. Az országgyűlések folyama alatt történő igazolások számában 1865–1885 között két kiugró pontot találtunk. 1883 végén, 1884 elején, az izraelita–keresztény vegyes házassági törvényjavaslat tárgyalása idején meghívóért folyamodók között 14, addig a főrendiházban meg nem jelent, továbbá hat, addig meg sem hívott

²⁸ Az igazolt örökös tagoknak a *Főrendiházi napló*ban közölt névsora alapján, a főrendiházi tagsági joguk gyakorlását szüneteltető országgyűlési képviselőket nem számolva. Az 1885 utáni időszakra az 1885. őszi, az 1896., az 1906. és az 1910. évi tagságot vettük mintának.

²⁹ 1885 után a főnemesi rangra emelésnek már nem volt automatikus velejárója a főrendiházi tagsági jog, hanem külön királyi adomány tárgya volt. Az uralkodó 1885 és 1918 között 154 családot részesített főnemesi rangban vagy rangemelésben, közülük mindössze 32 család, illetve ág részesült örökletes tagsági jogban (Tóth-Barbalics 2010: 69).

³⁰ Az örökös tagként igazolt, de képviselőség miatt távollévő főrendeket nem számítva.

³¹ Az örökös főrendiházi tagságban részesítettek több mint harmada kormánypárti képviselő volt, ami megegyezik az 1885–1918 között a kormány javaslatára az uralkodótól élethossziglani tagságot nyert személyek között tapasztalható aránnyal.

³² 1894–1896 között az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalásakor szinte minden név szerinti szavazáson száznál több örökös jogú tag vett részt.

család tagjait találjuk.³³ A főrendiház reformját megelőző hónapokban, 1884 végén, 1885 elején hatvan, addig tagsági jogát nem gyakorló főnemes folyamodott királyi meghívóért, köztük hét olyan család tagjait találjuk, amelyből 1865 óta addig senki sem kapott (kért) meghívást. A megnövekedett érdeklődést magyarázza a törvényhozásban napirendre kerülő tárgy jelentősége, a kormány javaslatával egyet nem értő főrendiházi ellenzék³⁴ agitációja (és a kormány ellenagitációja), és az is, hogy a reformtörvény-javaslat indoklásában szerepelt, hogy az élethossziglani tagságra való első kinevezéseknél a kormány figyelemmel lesz az utolsó három évben az üléseket rendszeresen látogató tagokra.³⁵

Az 1885–1918 közötti időszak első éveiben alacsony volt a főrendiházi meghívóért folyamodó főnemesek száma. Az 1892–1896. évi országgyűlés alatt viszont több mint háromszor annyian nyertek örökös tagként igazolást, mint az előző ciklusban. A változás részben azzal magyarázható, hogy a tagok között viszonylag jelentős számban jelentek meg újonnan örökös tagsági jogban részesült családok tagjai (a ciklus utolsó évében az uralkodó több családot részesített e kitüntetésben, mint az előző tíz évben összesen). Ez azonban csak az egyik ok. Figyelemre méltó, hogy az igazolások száma az egyházpolitikai viták kiéleződésének évében, 1893 végétől nőtt meg. Az időbeli egybeesés miatt valószínűsíthető, hogy az egyházpolitikai viták idéztek elő fokozott érdeklődést a főnemesek körében. Némileg ismét megnőtt az újonnan igazolt örökös tagok száma az 1910–1918 közötti időszakban, amit egyrészt az örökös tagsági jog újabb nagyobb számú adományozásával magyarázunk, másrészt az országgyűlés világháború idején megnőtt aktivitásával,³⁶ hiszen az országgyűlés munkájában való részvétel vonzereje a főrendiházra is kiterjedhetett. Mivel nem került sor országos szintű képviselőválasztásokra, ezért a fiatal főnemesség számára a törvényhozásba való bekapcsolódás fő lehetőségévé a főrendiházi örökös tagsági jog elismertetése vált. A fentiek mellett annak hatása sem zárható ki, hogy mindazon katonai személyek, akik az országgyűlésnek tagjai voltak, az ülészak tartamára (végül, 1917 júniusában „bizonytalan időre”) a részvétel céljából szabadságot kaptak.³⁷

³³ A törvényjavaslat konzervatív ellenzéke és a kormány egyaránt megpróbált támogatókat szerezni azzal, hogy korábban távol maradt főnemeseket (köztük több indigenát) részvételre buzdított.

³⁴ A főrendiházban tartósan nem léteztek szervezett ellenzéki csoportok. Az ellenzék kifejezés alatt a kormány álláspontjával vagy általános politikájával szemben felszólalókat, interpellálókat, indítványok benyújtóit és azok támogatóit értjük. Az ellenzéki kezdeményezők a századfordulón (ó)konzervatív, legtöbbször katolikus arisztokraták voltak. A századfordulót követően br. Prónay Dezső függetlenségi érzelmű örökös tag, az 1910-es évek elején a képviselőházi mérsékelt ellenzékhez, különösen az Alkotmánypárthoz kötődő örökös tagok (gr. Hadik János) ellenzéki tevékenysége erősödött meg.

³⁵ FI 1884–1887: II. 140, 2. melléklet.

³⁶ Ennek okaira a képviselőházban: Galántai 1980: passim; Bihari 2008: 75.

³⁷ Bár a magyar főnemesei családok tagjai frontszolgálat esetén általában nem az arcvonalban teljesítettek szolgálatot, gr. Esterházy Pál a kivételek egyike (Károlyi 2013: 77–78; Andrassy 2014: 138–140, 214).

AZ ÜLÉSEKEN HOZZÁSZÓLÓK

A főrendiházban hozzászóló taggal rendelkező családok

A főrendiház üléseiről készült naplók kötetvégi névmutatója alapján összeállítottuk azon tagok jegyzékét, akik 1865–1918 között legalább egy alkalommal érdemben hozzászóltak a plenáris tanácskozáson.³⁸ Közülük megvizsgálhatóak a plénumon legtöbbször szereplő főrendek és családok, tagsági jog szerinti megszólásuk szerint is.

Kutatásunk alapján az 1865–1885 között (kizárólag) örökös joga meghívást nyert körülbelül 1200 főnemes közül³⁹ és az 1885–1918 között meghívott kevesebb mint 500 örökös tag közül⁴⁰ egyaránt körülbelül 70 szólt fel. Ám összlétszámhoz viszonyított arányuk csökkenő: 1865–1885 között a felszólaló főrendiházi tagok 63%-a, 1885–1918 között csak 40%-a volt örökös tag. A főrendiház reformját követően az örökös tagok aránya a felszólalók között nagyjából annyi százalékponttal csökkent, mint arányuk az összes tag között.

Az örökös tagok főrendiházi tagolódása szempontjából érdemes megvizsgálni, hogy a különböző rangfokozatok és az egyes családok milyen mértékben találhatók meg a hozzászólók között. Az 1865–1885 között hozzászóló 123 születési joga (vagy így is) meghívott főnemes a korszakban meghívott családok 30%-ából, 77 családból került ki. E családok kétharmadából (egy hercegi, 26 grófi és 25 bárói családból) csak egy-egy felszólaló volt a korszakban. Kettő hozzászóló volt kilenc grófi és hét bárói családból, három hozzászóló öt grófi (Andrássy, Dessewffy, Festetics, Forgách, Széchenyi) és egy bárói (Vay) családból. Ennél többen mindössze három családból voltak aktívak, a gróf Szapáry családból négy, a Károlyi családból hat, a Zichy családból pedig 11 leszármazott. Azok a családok tehát, amelyekből többen jelentek meg, nagyobb valószínűséggel voltak aktívak a hozzászólásokat tekintve is. Az indigenák csekély aktivitását mutatja, hogy miközben az időszakban meghívott családoknak körülbelül 30%-a volt indigena, a hozzászólókat adó családoknak kevesebb mint 7%-a. A legaktívabb hozzászólók⁴¹ körét vizsgálva megállapítható, hogy már 1865–1885 között is ritkán fordult elő, hogy egy családból több családtag is jelentősebb mértékben részt vett volna a tanácskozásban.

³⁸ A Palmer Kálmán által szerkesztett kumulált mutatót (Palmer [szerk.] 1911) hiányossága miatt nem tudtuk felhasználni ehhez a vizsgálathoz. Csak azokat a személyeket vettük fel adatgyűjtésünkbe, akik érdemi hozzászólást tettek.

³⁹ A főrendiházi naplókban az országgyűlések elején közzétett névjegyzékek alapján.

⁴⁰ A főrendiház nyilvántartó könyve és a főrendiház igazoló bizottságának jelentései alapján.

⁴¹ Azokat tekintettük „legaktívabbnak”, akik legalább egy országgyűlési ciklusban több mint tíz alkalommal vagy legalább két ciklusban minimum hat alkalommal érdemben hozzászóltak a tárgyalásokhoz. A főrendiház reformja előtti két évtized felszólalói között 53 ilyen személyt találunk. Csaknem háromnegyedük születési joga volt tagja a főrendiháznak. Ezeknek az örökös tagoknak azonban majdnem 40%-a főispáni hivatalt is viselt, 15%-a pedig zászlósúrként vagy koronaörként méltóság alapján is tagja volt a főrendiháznak.

Az 1885 előtt hozzászólók közül 32 családból (köztük olyan tekintélyes famíliákból, mint a Batthyány, Nádasdy, Eötvös) a főrendiház reformját követően egyetlen örökös jogú tag sem volt. E családok több mint fele 1885 őszén a census bevezetése miatt végleg kiesett az örökös tagok közül. Ez különösen a bárói családokat érintette: a tizenkilencből tizenhat család elhallgatása ezzel magyarázható. Egy grófi és három bárói család fiágon kihalt. Más esetben a családnak volt ugyan a főrendiházi reform után is leszármazottja a főrendek között, de a korábban aktív családtag vagy elhunyt, vagy képviselőseget vállalt.

Összesen 35 családból volt hozzászóló leszármazott 1885 előtt és után is. Ezek közül azonban csak öt családnál nőtt a hozzászóló leszármazottak száma a főrendiházi reform után az előző időszakhoz képest. Ez többnyire egy-két fős növekedést jelentett, ami adódhatott az 1885 utáni időszak hosszabb voltából is.⁴² Erre példa a gr. Mailáth vagy Széchényi család. 17 családból csak a főrendiházi reform utáni korszakban volt hozzászóló. E családok csaknem háromnegyede már 1885 előtt is tagsági joggal rendelkezett. A 32 új örökös jogú család közül mindössze négy (a gr. Harkányi, Vigyázó, Želénski és a br. Solymossy család egy-egy leszármazottja) szólalt fel az üléseken.

1885–1918 között az előző korszakhoz hasonlóan az aktív családok kétharmadából csak egy-egy hozzászóló volt (egy hercegi, húsz grófi, 14 bárói családból). További egy tucat (11 grófi és egy bárói) családból kettő, a gr. Keglevich és Mailáth családból három-három hozzászóló volt. A legtöbbször ekkor is a gr. Szapáry, Károlyi és Zichy családból szólaltak fel, de körük kiegészült a Széchényiekkel. E családok a korszakban összesen négy (Károlyi, Szapáry) illetve hat (Széchényi, Zichy) hozzászóló örökös taggal rendelkeztek. Az előző időszakkal szemben 1885 után már egyetlen olyan családot sem találunk a nagyobb létszámú⁴³ örökös taggal rendelkezők között, amelyből ne szólalt volna fel legalább egy családtag az üléseken. 1885–1918 között a legtöbbször hozzászóló örökös tagok a gr. Esterházy, Hadik, Keglevich, valamint a br. Prónay és Vécsey család tagjai voltak, mindegyik famíliából egy-egy leszármazott.⁴⁴

Megjelenés a főrendiházban – hozzászólás az üléseken

Megvizsgáltuk, hogy a részvételi szándék kifejezése (meghívólevél bemutatása) milyen mértékben járt együtt a hozzászólási aktivitással. Az 1865–1885 között meghívott 254 családból mindössze kilenc grófi és két bárói család volt, amely minden országgyűlésen megjelent (gr. Batthyány, Cziráky, Festetics, Károlyi, Korniss, Pallavicini, Pejacsevich, Wenckheim, Zichy, br. Eötvös és Mesznil

⁴² Egyről kettőre nőtt a hozzászólók száma a gr. Esterházy és a br. Ambrózy, kettőről háromra a gr. Keglevich családnál.

⁴³ Grófok: a családból legalább hat, bárók: legalább három igazolt örökös tag egy-egy országgyűlésen.

⁴⁴ Az 1885–1918 között legtöbbször felszólaló 20 főrendnek több mint harmada volt örökös tag.

család). Ezek, három kivételével, „nemzeti” főnemes családok voltak, és többnyire több családtagjuk is meghívót kapott, és meg is jelent. A főrendiházi részvétel iránti érdeklődés esetükben hozzászólások formájában is jelentkezett: a gr. Wenckheim család kivételével valamennyiből volt legalább egy hozzászóló 1865–1885 között, a Cziráky, a Károlyi, a Zichy és az Eötvös család leszármazottai a legtöbbször hozzászóló tagok közé tartoztak. A 11 család közül csak három volt indigena, ami megerősíti Vörös Károly állítását, hogy az indigenák már 1885 előtt is kevésbé igényelték érdekeik magyarországi képviselőjét, mint a „nemzeti” családok. A családoknak 1885-ben egy, de inkább több tagjuk megfelelt a földadócenzus támasztotta követelménynek a br. Eötvös és Mesznil család kivételével (ezeknek egy-egy leszármazottja választott tagként őrizte meg részvételi jogát). A családok aktivitása némileg csökkent a főrendiházi reform utáni korszakban: ekkor már csak négy családból érkezett hozzászóló.

A főrendiházi reform előtt és után is a felszólalók ötöde a legtöbb meghívólevelet bemutató örökös taggal rendelkező családok közül került ki. Ezek között mindössze egy olyat találunk, amelynek nem volt az üléseken hozzászóló leszármazottja. A főrendiházban legtöbb alkalommal hozzászóló tagok csoportjának 1885 előtt csaknem negyede, 1885 után azonban csak hetede származott az említett családokból. Az aránybeli változást az örökös tagok körében általánosan tapasztalható hozzászólási aktivitáscsökkenéssel, illetve a főnemesi rangú (és a főrendiházban örökös tagsági jogot gyakorló) főispánok számának redukálódásával magyarázzuk.⁴⁵ A főrendiház reformja előtt ugyanis az említett családokból leggyakrabban hozzászóló tagok harmada főispán is volt. Az árnyaltabb képhez hozzátartozik, hogy mindkét korszakban találunk olyan családokat, amelyekből egy-egy országgyűlésen csak mérsékelt számban jelentek meg családtagok, a korszak egészét tekintve mégis több hozzászóló leszármazott került ki körükből. 1885 előtt idetartozott a gr. Apponyi, Dessewffy és Keglevich család, 1885 után a gr. Bánffy és Hadik család, illetve mindvégig a gr. Andrássy család.

NÉV SZERINTI SZAVAZÁSOK A FŐRENDIHÁZBAN

A szavazások témái és időbeli megoszlása

A továbbiakban a név szerinti szavazások elemzése útján vizsgáljuk a családi érdekérvényesítési lehetőségeket és törekvéseket. A főrendiház házsabályai értelmében név szerinti szavazásra akkor került sor, ha a szavazattöbbség nem volt egyértelműen megállapítható, vagy ha legalább tíz tag kérelmezte azt a házelnök-

⁴⁵ 1884 őszén a főispánok csaknem harmada (22 személy) volt főnemes. 1910-ben a tisztá címtár alapján a főispánoknak kevesebb mint ötöde származott a főrendiházban örökös tagsági joggal rendelkező családból, közülük is azonban mindössze három volt a főrendiház igazolt örökös tagja.

nél.⁴⁶ A név szerinti szavazásra bocsátott kérdések többnyire a tagságot erősen megosztó témák voltak.⁴⁷

1865-től a főrendiház reformjáig 14, 1885–1918 között 38 esetben került sor név szerinti szavazásra. A szavazások egyenlőtlenül oszlottak meg. 1885 előtt a legtöbbször, hat esetben, az 1881–1884. évi országgyűlés alatt került rá sor: ebből három az izraelita–keresztény vegyes házassági törvényjavaslatra vonatkozott. Az 1885 utáni név szerinti szavazások több mint fele (38-ból 22) 1894 májusa és 1895. december vége között, az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal kapcsolatosan zajlott le. 1910–1918 között kilenc alkalommal, többnyire a főrendi ellenzék Lukács-, illetve Tisza-kormány elleni támadásaként került sor név szerinti szavazásra.

A legtöbb esetben vallásügyi, egyházpolitikai tartalmú,⁴⁸ illetve ilyen kérdéseket érintő törvényjavaslat⁴⁹ vált név szerinti szavazás tárgyává. A főrendek, illetve az örökös tagok többségének elvi elutasító álláspontját mutatta, hogy 1894–1895-ben a házassági és a zsidó vallás recepciójára vonatkozó törvényjavaslatot még általánosságban sem fogadták el, utóbbit két ízben is leszavazták, mielőtt – a szavazategyenlőség miatt ekkor is csak a főrendiházi elnök szavazatával – részletes vitára bocsátották volna. A recepciós javaslat a részletes vita végén is csak az elnök szavazatával nyert többséget, bár előzetesen már törölték több, a főrendiházi ellenzék kifogásolta szakaszát. A témára irányuló figyelmet, a javaslatok ellenzőinek kitartó harcát mutatta, hogy még egyes módosító indítványokról is név szerint szavaztak.

1885 előtt arányaiban⁵⁰ többször került név szerinti szavazásra más témájú törvényjavaslat (vadászati, közigazgatási, iparügyi javaslat, az állandó országház építése, a főrendiház reformja), mint 1885 után (tisztvi vizsga nyelve, horvátországi útlevelek nyelve, képviselőházi őrség). Ritkán volt név szerinti szavazás tárgya az uralkodóhoz intézett felirat. 1885 előtt a kormány tevékenységével kapcsolatban is csak egyetlen alkalommal történt ilyen voksolás: 1875 decemberében a következő évi költségvetés tárgyalása során. Tisza Kálmán rendszerének stabilitását jelzi, hogy miniszterelnöksége alatt hasonló eset már nem fordult elő.

⁴⁶ FHSZ 1848. 37. §, FHSZ 1872. 37. §, FHSZ 1886. 59. §. Az 1848. évi házszabályok minden végszavazásnál előírták a név szerinti szavazást (FHSZ 1848. 37. §). Ilyen módon 17 szavazásra került sor 1867-ben, de ezek vizsgálatától formális jellegük miatt eltekintünk. 1867 végén a főrendiház úgy döntött, a jövőben végszavazáskor nem alkalmaz kötelezően név szerinti szavazást. Ezzel összefüggésben a Deák-párti kormányok nagymértékű kodifikációs tevékenységére lásd: Cieger 2009: 57.

⁴⁷ A főrendiházi naplókból a szavazás végeredményeként közölt számadatok számos esetben kismértékben eltérnek attól, amit a név szerinti szavazatok összesítésével kapunk. „Összes szavazónak” az utóbbiakat tekintettük.

⁴⁸ 1868-ban a vallásfelekezetek viszonyossága, 1883–1884-ben az izraelita–keresztény polgári házasság, 1894–1895-ben a polgári házassági, a szabad vallásgyakorlatról szóló, valamint a zsidó vallás recepciójára vonatkozó törvényjavaslat.

⁴⁹ 1868-ban a népoktatási, 1883-ban a középiskolai, 1910-ben a polgári perrendtartási törvényjavaslat részletes tárgyalásakor.

⁵⁰ Az időszak időtartamához és az akkori név szerinti szavazás összes számához képest.

1885 után többször képezte kormánykritika név szerinti szavazás kiindulópontját: például 1893-ban a költségvetési vitában az egyházpolitikát elítélő indítvány, 1905-ben a Fejérváry-kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítvány, az 1912. június 15-i ülésen pedig két ízben is név szerint szavaztak a hadügyi törvényjavaslatok képviselőháznak való visszaküldéséről.

A részvétel mértéke és a szavazói viselkedés

A név szerinti voksolás elnöki elrendelése viszonylag ritka volt. A főrendiházi naplók több esetben pedig csak annyit tartalmaznak – neveket nem említve –, hogy tíz tag ilyen szavazást kért. Ahol ismert a kezdeményező, ott általában a kormánnyal szembeni pozíciót elfoglaló örökös tagok kérték a név szerinti szavazást. Kevés ilyen szavazás zárult azonban ellenzéki győzelemmel: az 1865–1885-ös időszak 14 szavazása közül három, 1885 és 1918 között a 38-ból 14 esetben történt ilyen (ekkor volt három szavazategyenlőség is). E szavazások tárgyát két eset kivételével a szabadelvű párti kormányok egyházpolitikája képezte. A liberális egyházpolitika elleni fellépés tehát tényleg olyan téma volt, amely a képviselőházi többséggel bíró kormánnyal szemben is képes volt számos főrendet mozgósítani. A főrendiházban az ellenzék ezenkívül csak akkor nyert név szerinti szavazást, amikor a kabinet a képviselőházban nem rendelkezett többséggel (1905-ben a Fejérváry-kormány, 1918 tavaszán pedig Wekerle ügyvivő kormánya idején).

A főrendiház taglétszáma 1885-ig meghaladhatta a nyolcszázat, a meghívott örökös tagoké 530–700 között mozgott. A név szerinti szavazások több mint felénél azonban az összes tag kevesebb mint harmada-negyede vett részt. A szavazási részvétel mértéke pedig jelentősen ingadozott. Bár az örökös tagok a ház több mint háromnegyedét tették ki, név szerinti szavazáson való részvételi arányuk csak három alkalommal haladta meg a 70%-ot.

Az 1885 és 1918 közötti időszakban a főrendiház tagságának összlétszáma 350–390, az örökös tagoké 170–210 fő között ingadozott.⁵¹ 1894–1895-ben, az egyházpolitikai viták idején az összes tag csaknem 60%-a részt vett a szavazásokon, de számuk ekkor sem érte el a 260-at. Tíz szavazáson száz és kétszáz között mozgott a szavazók száma, három esetben (1903-ban és a Fejérváry-kormány idején két alkalommal) nem érte el a százat, és csak két szavazás mozgósított több mint kétszáz főrendet. A korszakban a korábbinál jóval több szavazás zárult szoros eredménnyel: a 37 ismert megosztású név szerinti szavazásból 16-nál a vokskülönbség tíz vagy annál kevesebb volt. Ezek egy kivételével az 1894–1895. évi egyházpolitikai tárgyalások idején zajlottak.

1885-től 1918-ig az igazolt főrendek 50–60%-át tették ki az örökös tagok – a név szerinti szavazások résztvevői között is ugyanilyen arányban voltak jelen.

⁵¹ A képviselőség miatt tagsági jogukat szüneteltetőket nem számítva.

Legkevesebben 27-en szavaztak, a csúcspont 133 örökös tag volt (1894 májusában a polgári házassági törvényjavaslat első leszavazásakor).⁵²

Kísérlet az örökös tagok szavazói magatartásának rendszerezésére

Az örökös jogon tag főrendek név szerinti szavazatainak tipizálásához négy tényezőt vizsgáltunk meg: 1. az örökös tagok többsége a kormány érdekeivel összhangban vagy azokkal ellentétesen szavazott-e; 2. a „kormánypárti”/„liberális”, illetve „ellenzéki”/„konzervatív” szavazók mekkora hányadát tették ki az örökös jogon tagok; 3. ez a két adat hogyan viszonyult a szavazás eredményéhez; és végül: 4. az egyes családok milyen mértékben vettek részt és tagjaik jellemzően hogyan foglaltak állást.

Az 1865–1885 közötti 14 név szerinti szavazás közül tíznél az örökös tagok többsége ellenzéki vagy (a másik javaslatához képest) konzervatív pozíciót foglalt el. Ezek közül azonban csak az izraelita–keresztény vegyes házassági törvényjavaslat tárgyalásának három szavazásán nyert az ellenzék („A1” típus), a többi hétnél a kormány támogatói voltak többségben („A2”). Mindössze két, a vallásfelekezeteket érintő 1868. decemberi szavazáson voksolt az örökös tagok többsége kormánypárti/liberális álláspont mellett („B”).⁵³ Ezekben a népiszavazásokon, illetve a vallásfelekezetek viszonzosságáról szóló törvényjavaslatokról szóló szavazásokon a felekezeti-egyházi érdekek érvényesítésére törekvő ellenzék többsége nem az örökös tagok közül került ki, hanem a katolikus püspöki karból.

Az 1885–1918 közötti 37 (ismert) név szerinti szavazásból 25 esetben a szavazó örökös tagok többsége ellenzékiként voksolt. E szavazások közül 13 alkalommal az ellenzék („A1”), 12 esetben a kormány kapott többséget („A2”) – mindkét típusnál az örökös tagok adták az ellenzék többségét. Kilenc esetben a szavazó örökös tagok többsége a kormánnyal voksolt („B”): e szavazásokat a kormányoldal mind meg is nyerte. Viszont az egyházpolitikai viták idején – mivel a törvényjavaslatokat ellenző főrendek sok örökös tagot mozgósítottak – nem volt egyetlen szavazás sem, amelyen az örökös tagok többsége a kormány mellé állt volna: mindegyik szavazás „A1” (11 szavazás) vagy „A2” (10 szavazás) típusú volt.

Az 1895-öt követő másfél évtizedben mindössze négy név szerinti szavazásra került sor, ezek közül három esetben a szavazó örökös tagok többsége az ellenzéki javaslatot támogatta, de csak egyetlen olyan szavazás volt, amikor a kormánnyal szembeni ellenzéki javaslat többséget nyert („A1”): a képviselőházban többségi támogatottsággal nem rendelkező Fejérváry-kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítvány. Az I. világháborút megelőző évek valamennyi szava-

⁵² 1903-ban a 27 fő az akkori örökös taglétszám 15%-a, 1894-ben a 133 fő az akkori összes örökös tagok 68%-a volt.

⁵³ FN 1865–1868: I. 564–565 (1868. december 2., 127. ülés), 602–616 (1868. december 5., 131. ülés).

zása „B” típusú volt. A változás nem a Nemzeti Munkapárt kormányra kerülésével, hanem a név szerinti szavazás kérdéseinek megváltozásával következett be. Az 1910. decemberi, a vallások állami szerepének elismerését érintő szavazás szoros eredménye még az 1890-es évek szavazásaira emlékeztetett:⁵⁴ az örökös tagok többsége még ekkor is elutasította egyház és állam szétválasztását. Viszont amikor 1912–1914 között egyes ellenzéki érzelmű örökös tagok más ügyekben támadták élesen a kormányzatot,⁵⁵ a név szerinti szavazásokon mindig több örökös tag szavazott a kormányra, mint az ellenzéki indítványra.

Az I. világháború kitörése után majd négy évig nem került sor név szerinti szavazásra. Eleinte a politikai pártok főrendiházban is érezhető fegyvernynyugvása miatt, később valószínűleg azért, mert az ülések fő napirendi pontjává az indemnitás rendszeres megújítása vált: ez ellen a főrendiházban békeidőben is csak elvétve nyújtottak be indítványt, a háborús viszonyok között pedig az állami pénzügyi működés megakasztása hazafiatlan tettek minősült volna.⁵⁶

Az örökös jogú családok a név szerinti szavazásokon

1865 és 1885 tavasza között 7 hercegi, 97 grófi és 69 bárói család örökös tag leszármazottai vettek részt a név szerinti szavazásokon, 1885 ősze és 1918 tavasza között ugyancsak 7 hercegi, de csak 62 grófi és 37 bárói család tagjai. Ez a főrendiház reformja előtti korszakban a meghívott családok mintegy 70%-át, a reform után a tagságot gyakorló családok 60%-át jelentette. Az egyházpolitikai kérdések aktivizáló erejét mutatja, hogy a főrendiházi reform előtti korszakban a családok több mint negyede 1883–1884 fordulóján, az izraelita–keresztény vegyes házassági törvényjavaslat tárgyalása során vett először részt név szerinti szavazáson,⁵⁷ a főrendiház reformja utáni korszakban pedig a családok 13%-a 1894–1896 között, az egyházpolitikai törvényjavaslatok vitáiban vett először részt ilyen szavazáson.⁵⁸ 1883–1884-ben a törvényjavaslat konzervatív ellenzékének és a kormánynak egyenlő számban, 1894–1896-ban a kormánynak néhánnyal több családot sikerült részvételre sarkallnia, jellemzően családonként egy-egy főt. A név szerinti szavazáson 1883 végén, 1884 elején első alkalommal megjelent 45 család

⁵⁴ Gr. Desseffy Aurél ellenzéki indítványa, noha a megjelent örökös tagok többsége támogatta, 50:53 szavazati arány mellett elbukott („A2”). FN 1910–1918: I. 41 (1910. december 20., 6. ülés).

⁵⁵ Az ellenzéki főrendek 1913 márciusában a Désy–Lukács-ügy, 1914 februárjában Tisza miniszterelnök román politikája és a képviselőházi őrség tárgyában benyújtott interpellációra adott miniszteri válaszok tudomásul vételéről kértek név szerinti szavazást (erre addig nem volt példa a főrendiházban).

⁵⁶ 1917–1918-ban a képviselőházban az ellenzéki többség, a Nemzeti Munkapárt is minden alkalommal megszavazta az Esterházy- és a Wekerle-kormánynak az indemnitási felhatalmazást.

⁵⁷ Négy hercegi, 24 grófi, 17 bárói család leszármazottai. Ezt megelőzően, 1866–1883 között már nyolc név szerinti szavazás volt. További három grófi és hét bárói család a főrendiházi reformról szóló törvényjavaslat 1885. évi tárgyalásakor vett részt első ízben név szerinti szavazáson.

⁵⁸ Három hercegi, öt grófi, hat bárói család.

csaknem fele a főrendiház reformjáig már nem vett részt több név szerinti szavazáson. A többi család leszármazottainak döntő többsége később is megőrizte a vegyes házassági szavazáson elfoglalt ellenzéki, illetve kormánypárti alapállását.

Az először az 1890-es évek egyházpolitikai vitái során szavazók későbbi részvétele máshogy alakult. E családok kétharmada később is részt vett név szerinti szavazásokon, de felük csak az 1910-es években, a Lukács-, illetve Tisza-kormány elleni főrendiházi támadások idején lett újra aktív (többségük a kormány érdekében szavazott). Ezeknél az 1890-es években aktivizálódó családoknál ugyancsak ritka volt a politikai beállítottság megváltozása.

A főrendiházban legtöbb örökös taggal rendelkező családok a név szerinti szavazásokon

Megvizsgáltuk, hogy a főrendiházban legtöbb taggal rendelkező családok milyen mértékben vettek részt a név szerinti szavazásokon, vajon egységesen szavaztak-e, illetve hogyan szavaztak a család azon tagjai, akik nem (csak) örökös jogon⁵⁹ vettek részt az üléseken. Az 1885 előtti időszakban a legtöbb taggal rendelkezők közé azokat a grófi családokat soroltuk, amelyekből legalább öt, és azokat a bárói családokat, amelyekből legalább három leszármazott bemutatta meghívólevelét a mintaként kiválasztott három országgyűlés legalább egyikének elején (1865–1866 fordulóján, 1875-ben, 1881-ben). A főrendiház reformja utáni korszakban pedig azokat, amelyekből legalább ugyanennyi örökös jogú tagként igazolt leszármazott volt közvetlenül a reformot követően (1885 őszén) vagy a mintaként kiválasztott országgyűlések kezdő évében (1896, 1906, 1910).⁶⁰ A főrendiház reformja előtti időkben kilenc grófi és 11 bárói család, a reform utáni korszakban 14 grófi és hat bárói család felelt meg a fenti feltételeknek.⁶¹

Megállapítható, hogy a vizsgált grófi családok szinte mindegyike mindkét időszakban aktívan részt vett a név szerinti szavazásokon, az 1865–1885 tavasza közötti 14 és az 1885 ősze és 1918 ősze közötti 38 név szerinti szavazás közül jellemzően csak néhányról maradtak távol.⁶² A bárói családok részvétele azonban hullámzó volt. A nagyobb számú meghívott családtag ellenére a név szerinti szavazásokon – eltekintve egyes kiemelkedő időszakoktól – a családok többségéből

⁵⁹ 1885 előtt születési jogon, egyszersmind főispánként is, 1885 után pedig – nem teljesítvén az adócenzust – választott vagy kinevezett tagként, mindkét korszakban zászlósúrként, koronaörként.

⁶⁰ A hercegi családokat ebbe a vizsgálatba nem vontuk be, mivel családunként általában legfeljebb egy, ritkán két leszármazottjuk volt az igazolt örökös tagok között.

⁶¹ Mindkét időszakban ide tartozott a gr. Esterházy, Festetics, Károlyi, Pálffy, Szapáry, Széchenyi és Zichy, valamint a br. Radvánszky és Vay család. Csak a főrendiházi reform előtti időszakban: a gr. Forgách, Pejacsevich, a br. Ambrózy, Fiáth, Földváry, Majthényi, Nyáry, Orczy, Podmaniczky, Sennyey és Wenckheim család. Csak a főrendiházi reformot követően: a gr. Apponyi, Degenfeld-Schonburg, Dessewffy, Erdődy, Mailáth, Teleki és Wenckheim, valamint a br. Harkányi, Inkey, Révay család.

⁶² Kivételt képeztek 1885–1918 között a gr. Erdődyek, de ők is részt vettek a név szerinti szavazások kétharmadán.

általában csak egy-két leszármazott vett részt. A kormánypárti és ellenzéki mozgósítás hatására a fentieknél magasabb számban vettek részt a családtagok a már említett egyházpolitikai szavazásokon, valamint a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor. Még ezekben az időszakokban is az egy-két főről a grófi családoknál többnyire csak négyre-ötre, a báróiaknál háromra nőtt a voksolók száma.

Bánffy Dezső miniszterelnök 1895 áprilisában engedélyt kért I. Ferenc Józseftől, hogy az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalása után előterjesztést tehessen legfeljebb tíz család örökletes főrendiházi tagsággal való adományozására. Tájékoztatása szerint az örökös joggal bíró családok száma a férfiági kihálás miatt megfogyatkozott, „egyes vagyonosabb családok, mint például a gróf Esterházyak, Széchenyiek, Zichyek, túl sok taggal vesznek részt a törvényhozó testületben, minek következtében [...] egyoldalú befolyások érvényesülnek”.⁶³ Arra vonatkozóan, hogy Bánffy mit érthetett „egyoldalú befolyás” alatt, eligazító jellegű lehet, hogy felségfolyamodványa megszületése előtt nem sokkal (1894 októberében, majd 1895 márciusában) az izraelita vallás recepciójáról szóló törvényjavaslatot úgy szavazta le a főrendiház, hogy a gr. Esterházy családból kilenc, majd nyolc, a Széchenyi családból egy örökös tag (és ifj. gr. Széchenyi Imre választott tag, aki pedig felesége révén a liberális Andrássy családhoz kötődött),⁶⁴ a Zichy családból 11 örökös tag (és gr. Zichy Gábor választott tag), majd hat örökös tag szavazott ellene (mindkét esetben hat szavazattal bukott meg a javaslat).

Vajon mennyire volt általános jelenség, hogy a főrendiházban legtöbb taggal rendelkező családok leszármazottainak többsége a szavazásokon tartósan a kormánypárti vagy az ellenzéki álláspontot támogatta? Az 1865–1885 közötti szavazásokon például tartósan a kormány támogatója volt a gr. Pejacsevich és a bárói családok mindegyike, 1885–1918 között a gr. Degenfeld-Schonburg és Teleki, valamint a br. Harkányi, Inkey és Radvánszky család.

A horvát(országi birtokos) Pejacsevich (Pejačević) család hagyományosan magyarbarát volt és a Deák-párt, illetve a Szabadelvű Párt támogatójának számított.⁶⁵ Az 1885 utáni időszakban azonban a szavazások többségén már megosztottan szavazott a család, vagy egyenesen az ellenzéki álláspontot támogatta. A Dunántúlon és szintén Horvátországban volt birtokos az Inkey nemzetség, amelynek két ága 1875-ben, harmadik ága 1895-ben nyert bárói ranggal örö-

⁶³ MNL OL K 26 1895-176. 338. cs. 1895-1331-ME. A miniszterelnök javaslatára 1895 nyarán öt, novemberében kettő, 1896-ban három család részesült örökös tagságban.

⁶⁴ Gr. Széchenyi Imre (1858–1905) felesége gr. Andrássy Aladár (1827–1903) (gr. Andrássy Gyula miniszterelnök öccsének) lánya volt. Aladár az egyházpolitikai viták során a liberális kormánypárt főrendiházi támasza volt, a házassági és a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatához olyan módosító indítványt nyújtott be, amely az ellenzéknek teendő mérsékelt engedmény által a javaslat elfogadtatását célozta. Az Andrássy családból csak Aladár vett részt a főrendiházban a törvényjavaslatok tárgyalásában, ifj. Gyula és Géza képviselőség miatt 1897-ig nem gyakorolta örökös tagsági jogát.

⁶⁵ Halász (szerk.) 1887: 118–119.

kös tagsági jogot. Br. Inkey Nándor (1829–1890) 1884–1885-ben és 1889-ben a horvát szabor küldötteként és egyben örökös jogon vett részt a név szerinti szavazásokon, minden alkalommal a kormányálláspontról összhangban szavazott. Ezt követően csak az 1910-es években voksoltak ismét a család leszármazottai főrendiházi név szerinti szavazáson, ekkor viszont már vegyesen.⁶⁶

A svájci területről sváb földre elszármazott, majd onnan a 19. század elején a Teleki családdal kötött házassági kapcsolat révén Magyarországra költözött Degenfeld-Schonburg család több leszármazottja is részt vett a dualizmus korszakában az országos politikai életben országgyűlési képviselőként.⁶⁷ Az 1885 után is tagsági jogát megőrző családtagok egyike, Degenfeld-Schonburg Gusztáv Tisza Kálmán sógora volt. A család tagjai a szabadelvű párti kormányok bizalmát Tisza miniszterelnöksége után is megőrizték: Tisza feleségének unokatestvérei közül Degenfeld-Schonburg József 1883-tól 1901-ig, Hajdú Lajos 1889-től 1895-ig Nógrád megye főispánja volt.

Radvánszky Antal (1807–1882), Turóc és Zólyom megye főispánja és uno-kaöccsei, Géza és Béla 1875-ben nyertek bárói rangot. Béla (1849–1906) ugyaneztől az évtől volt szabadelvű párti képviselő,⁶⁸ tagságát a főrendiházban ezért csak 1882-től gyakorolta, ekkortól azonban nemcsak örökös jogon, hanem Zólyom megye főispánjaként (1882–1892) is. 1885-től Tisza Paulinával kötött házassága révén Tisza Kálmán veje lett. Az országgyűlés 1894 decemberében koronaörré választotta.⁶⁹ Mindhárom Radvánszky 1894–1896-ban valamennyi név szerinti szavazáson részt vett és a törvényjavaslatok elfogadása érdekében szavazott. A Degenfeldek és Radvánszkyak kormánypárti elkötelezettségét példázza az is, hogy az 1890-es években az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalásakor közreműködtek a támogató szavazatok megszervezésében.⁷⁰

A gr. Teleki család kormánypárti kötődését mutatja, hogy tagjai között számos Deák-, szabadelvű és nemzeti munkapárti képviselőt találunk. Esetükben szintúgy rokonsági kapcsolat is erősítette a politikai kötődést: Tisza Kálmán anyja Teleki grófnő volt. A br. Podmaniczky család politikai elkötelezettségét mutatta, hogy közülük kiemelkedően sok (öt–nyolc) leszármazott sietett a Tisza-kormány

⁶⁶ Vásárhelyi (szerk.) 1910: 96; FN 1910–1918. V. 155–162 (1918. június 3., 112. ülés).

⁶⁷ Degenfeld-Schonburg Béla (1838–1886) 1869 és 1872 között a Deák-párt, az 1875–1878. évi országgyűlés idején a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője volt. Gusztáv (1835–1896) 1861-ben, 1865 és 1870 között a Határozati Párt, majd a Szélsőbal képviselőjeként vett részt az országgyűlésen. Lajos (1843–1922) 1872 és 1878, majd 1886 és 1889 között előbb a Balközép, majd a Szabadelvű Párt képviselője volt (Toth 1973: 238; Gudenus 1990–1999: 'Degenfeld-Schomburg').

⁶⁸ Fivére, Géza a Borsod megyei Szabadelvű Párt elnöke volt.

⁶⁹ FN 1892–1896: IV. 155–157 (1894. december 18., a főrendiház és a képviselőház 1. együttes ülése). Radvánszky – ahogy Szilágyi József kivételével az összes 1885 utáni koronaör – megválasztása előtt örökös jogon volt jelen a főrendiházban.

⁷⁰ A főrendiházi „szavazatszervezés” ritka volt, Mikszáth Kálmán ott ilyen tevékenységet csak 1895-ben örökített meg: „A wippek: Radvánszky báró és Degenfeld gróf (milyen nyáj lehet az, hol ilyenek már a hajtsárok is) lóttak-futottak, számítgatták a fogásokon a felöltöket, kapacitáltak, ravaszkodtak” (Mikszáth 1992: 180).

segítségére, amikor a vegyes házassági, illetve a főrendiházi reformtörvény-javaslat tárgyalásakor annak erősebb főrendiházi ellenzéke támadt. Br. Podmaniczky Géza (1839–1923) felesége, Degenfeld Berta révén 1868-tól Tisza sógora volt. A Degenfeldek, Radvánszkyak, Telekiek, Podmaniczkyak állásfoglalását az egyházpolitikai törvényjavaslatok mellett tehát nemcsak politikai orientációjuk magyarázza, hanem családi kapcsolataik és az egyházpolitikai reformokat támogató protestáns felekezetek vezetésében betöltött világi tisztségeik is.⁷¹

A főrendiházban a kormányt támogató bárói családok között új főnemes volt a Harkányi család. Az eredetileg kereskedelemről vagyont szerzett és izraelita vallású család 1895-ben nyert bárói rangot és örökös főrendiházi tagságot. Ekkor már nem foglalkoztak kereskedelemmel, jelentős földbirtokvagyonnal rendelkeztek, keresztények voltak és régi magyar nemesi családok leszármazottaival házasodtak.⁷² A br. Harkányi család tagjai a főrendiházban 1899-től minden név szerinti szavazáson részt vettek és mindig a kormány érdekében voksoltak, ami nem meglepő, hiszen főrendiházi tagjaik fele Deák-, illetve szabadelvű párti képviselő volt.

A főrendiházi reform előtti korszakban tartósan ellenzéki javaslatokat támogattott a gr. Forgách és Károlyi, 1885 után pedig a gr. Apponyi, Dessewffy, Mailáth, Zichy és a br. Révay család. 1865–1885 között a gr. Festetics, Pálffy, Széchényi és Esterházy, valamint 1883-ig a Zichy család is az általa látogatott szavazások legalább felén megosztott volt (de leszármazottaik többsége általában kormánypárti álláspontra szavazott). A vegyes házassági szavazásokon az Esterházy, a Zichy és az addig ingadozó Szapáry család a javaslat ellen szavazott. Az Esterházyak és a Zichyek az 1884–1885. évi szavazásokon is ellenzéki álláspontra helyezkedtek, a Szapáryak azonban a főrendiházi reform tárgyalása során már a kormány javaslatát pártolták.⁷³

1885 után megosztottan szavaztak a gr. Erdődy család tagjai is: az 1890-es években ingadozott az eredmény,⁷⁴ 1910-től azonban mindig a kormánypárti szavazók voltak közülük többen.⁷⁵ Szintén megosztottan szavaztak az Esterházy és a Széchényi család leszármazottai (bár előbbiben több volt az ellenzéki, utób-

⁷¹ Tisza Kálmán apósa, Degenfeld-Schonburg Imre (1810–1883) a tiszántúli egyházkerület főgondnoka volt 1860-tól haláláig. Imre unokaöccse, József (1847–1927) 1896–1927 között töltötte be ezt a tiszteket. Podmaniczky Géza a Pesti Evangélikus Egyházmegye világi felügyelője; Radvánszky Béla a felekezet „egyik oszlopa”, az egyház egyetemes gyámintézetének világi elnöke volt (Zsilinszky 1908: 16, 27).

⁷² Harkányi Frigyes felesége Podmaniczky bárónő, Andor fia felesége Csáky grófnő volt (MNL OL K 26 346. cs. 1895–1870. [Harkányi]; Végváry–Zimmer [szerk.] 1910: 142–144).

⁷³ FN 1884–1887. I. 194–196 (1885. március 24., 27. ülés). Gr. Szapáry Gyula pénzügyminiszter, képviselő lévén, a főrendiházi szavazáson nem vett részt.

⁷⁴ Gr. Erdődy Ferenc az egyházpolitikai törvényjavaslatok ellenzékéhez tartozott, Erdődy Rezső viszont „határozott kormánypárti” volt. A választott tag ifj. Erdődy István „Khuen-Héderváry bán politikájának híve” és szintén a törvényjavaslatok támogatója volt (Sturm [szerk.] 1892: 82, 133).

⁷⁵ A korábban alkotmánypárti képviselő gr. Erdődy Gyula nem vett részt a szavazásokon (Vásárhelyi [szerk.] 1910: 64).

biban a kormánypárti). Ebben a korszakban változás tapasztalható a Festetics, Károlyi, Pálffy, Szapáry családnál. A Festeticsek és a Pálffyak az egyházpolitikai tárgyalásokon még konzervatív, ellenzéki álláspontot foglaltak el, más témájú szavazásokon azonban a kormány érdekében szavaztak vagy távol maradtak. A Károlyiak szavazatai viszont 1896-ig mindig kormánypártiak voltak, azt követően ellenzékiek lettek, egészen 1912-ig, amikortól a kormány és az ellenzék álláspontját támogató családtagok is akadtak a szavazóik között. Ebben generációváltás és egyes személyek politikai szimpátiaváltozása egyaránt szerepet játszott. A Szapáryak a főrendiházban 1885 után visszatértek az ellenzéki alapálláshoz, az 1910-es években viszont inkább a kormány mellett szavaztak. Kivételt képezett 1913-ban a Lukács László miniszterelnök elleni korrupciós vádak ügye. Amikor gr. Dessewffy Aurél, majd br. Prónay Dezső interpellációban érdeklődött a miniszterelnöknél a vád igazságtartalma felől,⁷⁶ Lukács válasza megosztotta a Szapáryakat, Szapáry György⁷⁷ mellette, másod-unokatestvére, Szapáry László⁷⁸ ellene szavazott.

Esetenként az uralkodó az örökös tagokhoz intézett kérések útján befolyásolta a név szerinti szavazások eredményét. 1894 májusában Ferenc József kérésére például gr. Festetics Tasziló (1850–1933) több örökös tag társával együtt távol maradt a korábban a főrendiház által már egyszer elutasított polgári házassági törvényjavaslat újabb tárgyalásától, s ezzel elősegítette annak megszavazását.⁷⁹ Festetics Taszilót 1895-ben főpohárnokmesterré, majd 1904-ben főudvarmesterré nevezte ki az uralkodó.

Felmerül a kérdés, hogyan szavaztak a családok azon leszármazottai, akik az örökös jog mellett más jogcímen is tagjai voltak a főrendiháznak,⁸⁰ vagy 1885 után az örökös tagsági jog gyakorlásához szükséges cenzust ugyan nem teljesítették, de egyéb jogcímen⁸¹ mégis főrendek maradtak. Tekintve a kormány befolyását e tagok nagy részének kiválasztására,⁸² nem meglepő, hogy az egyéb jogon (is) tagok a szavazások döntő részén a kormány érdekével egybehangzóan vok-

⁷⁶ FN 1910–1918: II. 95, 106 (1913. március 13., 38. ülés).

⁷⁷ Gr. Szapáry Gyula (1832–1905) egykori miniszterelnök fia.

⁷⁸ Gr. Szapáry Géza (1828–1898) volt fiúmei kormányzó, főudvarmester fia. 1892-től szabadelvű párti képviselő volt, de az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal egyet nem értve kilépett a kormánypártból. 1896-tól ismét kormánypárti képviselő, majd 1896–1903 között fiúmei kormányzó (Fabro-Ujlaki [szerk.] 1905: 104).

⁷⁹ Kállay Béni levele gr. Khuen-Héderváry Károlynak. Bécs, 1894. május 27. OSZK Kézirattár. Levelestár; Gr. Khuen-Héderváry Károly[?] levele gr. Festetics Taszilónak. Zágráb, 1894. május 27. MNL OL P 253 1. d. 2. t.; Gr. Apponyi Albert beszéde: KN 1892–1896. XVIII. 351 (1894. május 17., 341. ülés); Tisza 1923: 687. Arra vonatkozó adat nem áll rendelkezésünkre, hogy az uralkodó a későbbiek folyamán is közvetlenül beavatkozott-e a szavazások alakulásába.

⁸⁰ 1885 előtt főispánként, 1885 előtt és után zászlósúrként, koronaörként vagy egyházi tagként.

⁸¹ Választott vagy kinevezett tagként, esetleg zászlósúrként, koronaörként.

⁸² A főispánokat, a zászlósúrakat és a főrendiház kinevezett tagjait a kormány javaslatára nevezte ki az uralkodó. A koronaöri tisztségre a jelölteket a miniszterelnök javaslatának kikérésével állította a király. A római katolikus püspökök személyére a kormány a főkegyúri jog révén gyakorolt befolyást. 1885-ben az 50 főrendiházi tag egyszeri választásánál szintén erőteljesen érvényesült a kormány befolyása (Tóth-Barbalics 2017b: 328). Csak a protestáns felekezetek

soltak.⁸³ Bár a főispánok, koronaörök és zászlósurak nagyrészt kormánypártiak voltak, előfordultak az ellenzéki álláspontot támogató kivételek is. Gr. Szapáry István főispán (családja többi tagjával együtt) 1883–1884-ben a vegyes házassági törvényjavaslat elfogadása ellen szavazott. Gr. Károlyi György koronaőr 1868-ban támogatta a felekezetek jogának becikkelyezését iskoláik tanítóinak elbocsátására. Ugyanő 1875-ben, már főudvarmesterként, elutasította az elsőfokú bíróságok szervezéséről szóló törvényjavaslatot. 1883–1884-ben az egyházpolitikai viták során gr. Szapáry Géza, az 1890-es években gr. Zichy Ferenc tárnokmester foglalt el ellenzéki álláspontot.

Családi egység vagy megosztottság?

Az 1865–1885 között legtöbb taggal a főrendiházban megjelent kilenc grófi család közül mindössze egy, a 11 bárói család közül viszont kilenc szavazott mindig egységesen.⁸⁴ 1885–1918 között az idetartozó 14 grófi családból négy, a hat báróiból valamennyi egységesen szavazott.⁸⁵ A bárói családon belüli „nagyobb egyetértés” képe a gyérebbről részvételből eredt, ugyanis a grófi családokhoz képest több szavazáson jelentek meg mindössze egy családtaggal. Ha családonként megvizsgáljuk az egységes és megosztott szavazások arányát, azt látjuk, hogy 1885 előtt a gr. Pálffy, Széchényi és Zichy, 1885 után az Esterházy és Széchényi család szavazott az általa látogatott név szerinti szavazások több mint felén megosztottan.⁸⁶

Egy-egy politikai kérdésben egységes fellépés esetén volt esély a sikerre. A Zichyek 1883–1884-ben és 1894–1896-ban az egyházpolitikai szavazásokon ezt megvalósították (a családból senki, illetve csak egy választott tag szavazott a törvényjavaslatok mellett). Más családok esetében a növekvő aktivitás, azaz

előjáróinak választása történt kormánybefolyás nélkül, ettől függetlenül körükben sokan politikailag a Szabadelvű Párthoz kötődtek.

⁸³ Sokszor még akkor is, ha családjuk összes többi tagja az ellenzéki javaslatra szavazott. 1883–1884-ben a vegyes házassági törvényjavaslat szavazásain az Esterházy családból csak István Pozsony megyei és Kálmán Kolozs megyei főispán támogatta a törvényjavaslatot. FN 1881–1884: II. 84–85 (1883. december 11., 90. ülés), II. 117–119 (1884. január 10., 92. ülés, II. 143–146 (1884. január 12., 93. ülés).

⁸⁴ Gr. Forgách, br. Ambrózy, Fiáth, Földváry, Majthényi, Nyáry, Orczy, Podmaniczky, Radványi, Sennyey.

⁸⁵ Gr. Desseffy, Mailáth, Teleki, Wenckheim, br. Harkányi, Inkey, Radvánszky, Révay, Vay, Wesselényi.

⁸⁶ Országgyűlési képviselők esetében közsímből néhány eset, amikor családon belül húzódtott a politikai választóvonal (bár gyakran nem egy generáción belül): Tisza Kálmán és öccse, Lajos, gr. Károlyi Sándor és unokaöccsei, Mihály és József, gr. Apponyi György és fia, Albert, gr. Andrassy Gyula és ifj. Andrassy Gyula, hg. Odescalchi Artúr és fivére, Gyula. Egy-egy családon belül a politikai szembenállás háttérben az elvi szempontok mellett személyes ellentétek is meghúzódhattak. Károlyi Mihályné visszaemlékezésében a férje politikája ellen annak unokafivére, Károlyi Imre által 1918 elején indított sajtóbeli támadás háttérben részben vagyoni érdeksérelmet feltételezett (Károlyi Mihály fiának megszületésével Imre leszármazottai elestek a birtokok öröklésétől) (Károlyiné 1985: 242).

több családtag megjelenése a szavazáson megosztottsággal járt együtt, mint ez 1883–1884-ben a gr. Esterházy, Festetics, Pálffy, Pejácsevich és br. Vay, az 1890-es évek egyházpolitikai vitái során a gr. Apponyi, Pálffy és Széchényi családnál megfigyelhető volt. Ez arra utal, hogy a családok többsége nem képezett egy-egy politikai kérdésben homogén tömböt (bár dominancia többnyire megfigyelhető volt): egyaránt volt mozgásteret a kormány javaslata melletti és az az elleni agitációnak. Ebből is adódtak 1894–1896-ban a szoros szavazati eredmények.

Az új örökös családok szavazói magatartása

Az 1885 után örökös tagsági jog adományában részesült családok köréből általában egy-két igazolt örökös tag volt, a szavazásokon is általában csak egy-egy leszármazott vett részt. (Ez alól a már említett br. Harkányi és a gr. Jankovich család jelentett csak kivételt, tőlük esetenként négy tag is szavazott.) Az új örökös családok közül a Harkányi mellett a Bohus, Forster, Wodianer család is rendszeresen részt vett a név szerinti szavazásokon, néhány további familia azonban csak időszakosan.⁸⁷ Az új örökös családok leszármazottainak döntő többsége a szavazásokon a szabadelvű és a munkapárti kormányok álláspontját támogatta (kivétel volt a gr. Vigyázó és a br. Baich család).

Az indigenák a név szerinti szavazásokon

Vörös Károly megállapítását, miszerint az indigena családok már a főrendiházi reform előtti is kevésbé vettek részt a főrendiházban, mint a „nemzetiek”, alátámasztja, hogy míg 1865–1885 között az országgyűlésekre meghívott családok 30%-a volt indigena, addig a név szerinti szavazásokon részt vevő családoknak csak 23%-a.⁸⁸ Ha pedig nem tekintjük az 1883–1885 közötti, átmeneti politikai megélénkülés hónapjait, akkor a név szerinti szavazáson részt vevő családoknak mindössze 13%-a volt indigena!

Az 1885 ősze és 1918 ősze között örökös tagságra jogosult családoknak továbbra is körülbelül 30%-a, a tagsági joggal élni tudó (igazolt örökös taggal rendelkező) családoknak azonban csak 18-20%-a volt honosított. A korszak név szerinti szavazásain megjelent családok közül ennél kevesebb, 16% volt indigena.⁸⁹ Látható, hogy az előző időszakhoz képest csökkent a meghívott és a név szerinti szavazáson részt vevő indigena családok közti aránybeli különbség, ami arra enged következtetni, hogy akik a honosított családok leszármazottai közül 1885 után meghívóért folyamodtak, általában meg is jelentek a szavazásokon. Míg a honosított családokból általában csak egy-egy leszármazott vett részt a sza-

⁸⁷ A br. Jankovich csak 1899-ig, a Vigyázó 1903-tól, a Želeński család 1910-től vett részt a főrendiházban a név szerinti szavazásokon. Utóbbit magyarázza, hogy a családból az egyetlen örökös tag, Želeński Róbert 1906-ig országgyűlési képviselő volt.

⁸⁸ Öt hercegi, 26 grófi, nyolc bárói család.

⁸⁹ Négy hercegi, 12 grófi, egy bárói család.

vazásokon, a Wenckheimék négy-öt, a gr. Pallavicini család 1885 előtt esetenként hét fővel is megjelent. Ez jól mutatja beágyazottságukat a hazai politikai életbe (érdeklődésüket a főrendiházi törvényhozás iránt), és a Wenckheimék esetében birtokállományuk nagyságát is (a census bevezetése után is több személy tudta gyakorolni tagsági jogát).⁹⁰

Az indigena családok többsége a szavazásokon általában a kormány álláspontját támogatta. Kivételes volt az 1883–1884-es időszak, amikor a megjelent indigena családok kétharmada a vegyes házassági törvényjavaslat ellenzékéhez csatlakozott. Volt néhány tartósan ellenzéki család (hg. Windisch-Graetz, gr. Berchtold, Czebrián és 1910-ig a gr. Wenckheim), és olyanok is, amelyek csak egyházpolitikai kérdésekben (gr. Chotek, Pallavicini, Stubenberg, br. Piret-Bihain és Wenckheim) vagy a főrendiházi reform törvényjavaslatának tárgyalásakor (a census és az optálás egyaránt kedvezőtlenül érintette az indigenákat) fordultak a kormány javaslata ellen (gr. Breuner, Dezasse).

Az erdélyi családok a név szerinti szavazásokon

A főrendiházba meghívott erdélyi családok között kevés olyan akadt, amely egyetlen név szerinti szavazáson sem vett részt.⁹¹ 1883–1884-ben a házassági törvényjavaslat az erdélyi családok körében is fokozott érdeklődést keltett, többségük támogatta a polgári házasság bevezetését az izraelita–keresztény házasságkötések esetére (csak a Wass család volt megosztott).

A szavazási részvételt befolyásolta, hogy 1885 után a vizsgált erdélyi családok köréből a 13 grófi családból hat, a tíz báróiból négy már nem, vagy csak rövid ideig rendelkezett igazolt örökös taggal. A név szerinti szavazásokon tartósan részt vevő családok körében azonban a reform csak kisebb változást hozott. Továbbra is aktív maradt a gr. Bánffy, Korniss, Teleki és a br. Kemény család, és a főrendiházi reform utáni korszakban nagyobb számú név szerinti szavazáson vett részt a gr. Haller, valamint a br. Bánffy és Wesselényi család. A nagymértékű szavazási részvételük az 1890-es évek egyházpolitikai vitáinak időszakában figyelhető meg, ami arra utal, hogy (szemben az indigena családokkal) az erdélyi főnemességre ennek a kérdésnek 1885 után is aktivizáló hatása lehetett.

Az erdélyi családokból 1885 előtt is szavazásonként jellemzően csak egy-egy leszármazott voksolt, a gr. Bethlen, Kemény és br. Bánffy család esetében legtöbbször a főispán családtag. Egyes családoknál a főispán leszármazott jelenléte magyarázza a kormány javaslatainak nagyarányú támogatását, azonban a többi erdélyi család jelentős része is a kormány mindenkori álláspontja mellett állt ki: összességében a szavazáson részt vevő erdélyi családok csaknem kétharmada.

⁹⁰ A Pallavicini családból 1885 után egy vagy két örökös tag mellett egy választott tag is részt vett a szavazásokon.

⁹¹ A gr. Mikó (1876-ban férfígon kihalt) és a br. Jeszenák, az 1885 után örökös főrendiházi tagság adományában részesült családok közül pedig a gr. Kendeffy és br. Dániel tartozott ide.

A főrendiházi reform az adócenzus bevezetésével – birtokaik átlagosan alacsonyabb jövedelmezősége miatt – az erdélyi arisztokráciát különösen érzékenyen érintette. Ezzel magyarázzuk, hogy a más szavazásokon többnyire a kormány javaslatát támogató gr. Bethlen, Nemes és Mikes család tagjai közül többen szavaztak a reform ellen, mint mellette. Az utolsó években változás történt a gr. Haller és a br. Kemény család szavazói alapállásában. A korábban a szabadelvű párti kormányok álláspontját támogató leszármazottaik az 1910-es években a Nemzeti Munkapárt miniszterelnökeinek interpellációs válaszai elfogadása ellen szavaztak. Kemény Árpád például, aki ekkor már az ellenzékkel rokonszenvezett,⁹² és Haller György, akinél a magyarázat talán a függetlenségi, majd alkotmánypárti politikus Bethlen Istvánhoz (a későbbi miniszterelnökhöz) fűződő rokonkapcsolata volt.⁹³

AZ ÖRÖKÖS JOGÚ CSALÁDOK LESZÁRMAZOTTAI ÉS AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐSÉG

A mandátumvállalás mértéke

Lakatos Ernő hívta fel a figyelmet az arisztokrata képviselők magas arányára. Ez, szemben az 1848. évi 6%-kal, 1865–1910 között 8,6% (1872) és 16,4% (1892) között ingadozott.⁹⁴ Lakatos rámutatott, hogy a főnemesek a képviselőház egészén belüli arányukhoz képest a kormánypártban (az 1906–1910-es időszakot kivéve) felülreprezentáltak voltak.⁹⁵ Hanák Péter ezzel szemben az arisztokrata képviselők arányából a nagybirtokos, konzervatív főnemesség fokozatos visszaszorulására következtetett.⁹⁶ Gerő András viszont a főnemesség dualizmus kori előretörését konstataálta, kiemelve, hogy különösen magas volt arányuk a képviselők között a „jelentős döntések érlelődési időszakában”: 1865-ben, 1892-ben és az 1910-es években. A kormányzati rendszer legitimációs zavarát tükröző jelenségnek, a „választási gépezet” összetevőjének tekintette az arisztokrácia képviselőházi arányát.⁹⁷

Újabb kutatások részben megerősítették a Lakatos által közölt adatokat. Kurtán Sándor ugyanakkor az 1910-es adatok alapján felhívta rá a figyelmet: míg 1884–1901 között az arisztokrata képviselők 69–89%-a kormánypárti volt, addig 1910-ben már csak 58,5%-uk. Megállapította, hogy a „hosszan szolgáló” (a választás évében legalább hatodik ciklusukat kezdő) képviselők között az arisz-

⁹² Megelőzően, a második Wekerle-kormány idején Alsó-Fehér megye főispánja volt.

⁹³ Haller felesége Bethlen Ilona nevű nővére volt.

⁹⁴ Lakatos 1942: 29.

⁹⁵ Ebből a főnemességnek „a törvényalkotás első fázisára” való „szinte korlátlan” politikai befolyására következtetett.

⁹⁶ Hanák 1978: 438.

⁹⁷ Gerő 1982: 134–136; Gerő 1993: 182.

tokraták aránya 1896-tól kezdődően (1906-tól eltekintve) folyamatosan nőtt.⁹⁸ Pap József a főnemes képviselők magas arányának okát a főrendiház súlyvesztésében látta.⁹⁹ A képviselő- és főrendiházi tagság közti választás konkrét eseteivel, ezek nagyságrendjével azonban az eddigi kutatások nem foglalkoztak. Így nem vizsgálták azt sem: mekkora volt az örökös tagságra jogosult családokból a képviselők aránya, s hogy a főrendiházi reform gyakorolt-e hatást az e családokból származók képviselői mandátumvállalási hajlandóságára.

A Tóth Béla által, illetve az Ilonszki Gabriella vezetésével készített képviselői adattár, a *Főrendiházi irományokban* az országgyűlések elején közölt névjegyzékek, a főrendiház *Nyilvánartó könyve*, valamint igazoló bizottságának jelentései segítségével összeállítottuk az örökös jogú családokból származó 1865–1918 közötti országgyűlési képviselők jegyzékét.¹⁰⁰ Bár adatgyűjtésünk nem hiánytalan,¹⁰¹ úgy véljük, hogy kellően kiterjedt a válaszadáshoz. Adataink alapján az 1885-ben örökös tagsági joggal rendelkező 254 család közül legalább 118-nak volt képviselő leszármazottja. Mindvégig a grófi családok vállaltak a legnagyobb arányban képviselőiséget (több mint felük), őket követték a bárók (a családok valamivel több mint kétötödének volt képviselő tagja), majd a hercegek (a családok harmadának volt képviselő tagja). Szembetűnő az indigenák alacsony aránya (1865–1887 között a családok 17%-ának, 1887–1918 között 15%-ának volt képviselő tagja).

Az 1885-ben az örökös tagságban maradó vagy 1918-ig oda visszakerülő, összesen 116 család közül 1865–1918 között 80, a kieső 131 család közül viszont csak 38 familia¹⁰² leszármazottja volt képviselő. Vagyis a bennmaradó illetve visszakerülő családok nemcsak vagyonosabbak (a földadócenzus teljesítésére képesek) voltak, hanem a képviselőházi mandátumvállalásban is nagyobb aktivitást mutattak. Hogy a két tényező összefüggött-e – gondoljunk Gerő András megállapítására, mely szerint az arisztokrata képviselőket „nem annyira választják, mint inkább ők választatják magukat”¹⁰³ –, további kutatások tárgyát képezheti.

A főrendiházból kimaradó családok mandátumvállalási hajlandóságát e tény nem befolyásolta. 1885 után nem fordultak fokozott mértékben a törvényhozás másik kamarája felé,¹⁰⁴ mandátumvállalásuk hasonlóan (bár kisebb mértékben)

⁹⁸ Kurtán 2005: 58–59.

⁹⁹ Pap 2007: 29.

¹⁰⁰ Toth 1973: 216–343; Ilonszki 2009: 269–322.

¹⁰¹ Nem áll rendelkezésünkre az 1892–1918 közötti időszakban időközi választáson megválasztott, örökös jogú családokból származó, de igazolt főrendiházi tagsággal nem rendelkező képviselők névsora.

¹⁰² Ez a szám azonban az 1892–1918 közötti időközi választások során mandátumot nyerteket nem tartalmazza.

¹⁰³ Gerő 1993: 182.

¹⁰⁴ A főrendiházból kieső családok közül 19 családnak csak 1887 előtt, legalább 11 családnak csak 1887 után, és legalább kilenc családnak mind a két időszakban helyet foglalt egy vagy több tagja a képviselőházban.

ingadozott, mint az arisztokrata képviselőké általában.¹⁰⁵ Éppígy nem jelentett cezúrát a reform a főrendiházi tagsággal 1885 után is rendelkezőknél, a nyolcvanból 47 családnak 1887 előtt és után is volt képviselő tagja. Úgy tűnik tehát, hogy a főrendiházi részvétel feltételekhez kötése nem eredményezte a tagság értékének megnövekedését.

A főrendiház reformja előtt a főrendiházi tagnévsorokban körülbelül 30-40 olyan személyt tüntettek fel, aki születési jogon tag volt, de képviselőség miatt távol maradt. 1885 után ez a szám egy-egy országgyűlés elején 18–25 között mozgott,¹⁰⁶ míg a képviselők között ciklusonként körülbelül 50-60 főnemes volt.¹⁰⁷ Tehát 1885 után mandátuma elnyerésekor az arisztokrata képviselők legfeljebb fele volt a főrendiház igazolt örökös tagja. A többiek nem tudták teljesíteni az adócenzust, nem mutattak érdeklődést a főrendiházi politizálás iránt, vagy főnemesi rangjuk nem jogosította fel őket az ottani részvételre.¹⁰⁸

A főrendiház igazolt örökös tagjai között nemcsak a képviselők száma volt viszonylag stabil, de a személyek köre is: egy-egy főrend sokszor több ciklusban is vállalt mandátumot. Kérdés, hogy a képviselőházi pártarányok átrendeződése ezen a téren leképeződött-e. 1905-ben, az ellenzéki pártkoalíció győzelmekor a korábbi arisztokrata képviselők közül többen is (többnyire a Szabadelvű Párt sorából) kimaradtak a parlamentből. Pap József adatai alapján az ekkor megválasztott arisztokraták több mint harmada újonc volt a képviselőházban.¹⁰⁹ Hasonló arány figyelhető meg az 1905-ben képviselői mandátummal rendelkező főrendiházi örökös tag főnemeseknél. Ez azonban esetükben nem jelentett kiugróan magas fluktuációt. Az 1896-ban mandátumot vállalt örökös tagok 40%-a az előző ciklusban nem volt képviselő, az 1901-ben megválasztottaknak pedig a háromnegyede.

A képviselő családtagok pártovatartozása

Az örökös főrendiházi tagok közül a képviselőiséget vállalók pártmegoszlása hasonlóan alakult a főrendiház reformja előtt és után: körülbelül kétharmaduk kormánypárti, egyharmaduk mérsékelt ellenzéki képviselő volt, míg független-

¹⁰⁵ 1905-ben öt családból hét, 1906-ban öt családból hat, 1910-ben nyolc családból kilenc személy.

¹⁰⁶ A régi örökös jogú családokból származott 15-20 képviselő, az 1885 után örökös tagsági jogot nyert családokból, illetve főnemesi ágakból a századforduló után legfeljebb öt fő. További egy-hat képviselő a választott tagok közül került ki. Az 1885. évi 7. tc. értelmében a kinevezett tagok és a protestáns egyházi vezetők országgyűlési képviselőség esetén elvesztették főrendiházi tagságukat.

¹⁰⁷ Lakatos 1942: 30; Kurtán 2005: 60.

¹⁰⁸ Ballabás Dániel adatgyűjtése szerint 1918 őszén a 24 éven felüli magyar főnemes férfiak valamivel kevesebb mint negyedének (mintegy 350 személynek) a családja nem rendelkezett főrendiházi örökös tagsági joggal.

¹⁰⁹ Pap 2007: 21.

ségi párti csak elvétve akadt köztük. Mi jellemezte egy-egy család tagjainak képviselőházi pártállását, és felismerhető-e összefüggés birtokaik regionális fekvése, felekezeti jellemzőik és pártállásuk között? Elsőként a legtöbb mandátumot szerzett örökös jogú családok képviselő tagjainak párthovatartozását vizsgáltuk meg. Az erdélyi (igaz, nem református) Kemény családnak az 1880-as, 1890-es években nyolc tagja összesen 19 mandátummal rendelkezett a parlamentben, mégpedig kormánypárti képviselőként. Nem volt ellenzéki képviselő az Erdélyben és (Észak)kelet-Magyarországon birtokos, református br. Vay család tagjai között sem. Az elsősorban Felső-Magyarországon, valamint Bihar és Hajdú megyében birtokkal rendelkező, viszont katolikus gr. Csákyak között is csak mutatóban találunk ellenzéki családtagot.¹¹⁰ A dunántúli nagybirtokos, katolikus gr. Esterházyak többnyire valamelyik mérsékelt ellenzéki párthoz tartoztak vagy 67-es pártonkívüliek voltak. Az ellenzékiiség a többi családnál is elsősorban mérsékelt oppozíciót jelentett. A Széchényi család képviselő tagjai kezdetben a konzervatív ellenzékhez, majd a Deák-párthoz és a Szabadelvű Párthoz, a századfordulótól annak pártonkívüli mérsékelt ellenzékéhez csatlakoztak, végül az 1910-es években a Nemzeti Munkapárt képviselői között és annak főrendiházi ellenzékében egyaránt találunk családtagot. A Zichyek az 1890-es évekig túlnyomóan kormánypárti képviselők voltak, ezt követően többen a Katolikus Néppárt színeiben politizáltak. Ugyanígy a századforduló előtt a zempléni Andrásyak teljes mértékben, az erdélyi Telekiek túlnyomóan Deák-pártiak, majd szabadelvű pártiak voltak, ezt követően több családtag az Alkotmánypárt képviselője lett. Függetlenségi képviselőket inkább csak az 1910-es években találunk néhány családban (gr. Bethlen, Esterházy, Károlyi, Zichy). A Károlyiak a dualizmus első évtizedében többnyire valamelyik mérsékelt ellenzéki párt képviselőjeként, a korszak utolsó évtizedében viszont a függetlenségi ellenzék soraiban politizáltak.

Az 1885-ben kimaradó családokat vizsgálva: szabadelvű, illetve munkapártiak voltak a szatmári birtokos Perényi és az erdélyi Thoroczky család tagjai. A később az örökös tagok közé visszakerülő családok közül szabadelvű, illetve munkapártiak voltak az erdélyi Haller család tagjai, míg a felvidéki eredetű Hadikok 1904-ben gr. Andrásy Gyulának a Szabadelvű Pártból kilépő csoportjához csatlakoztak. A szintén felvidéki Pongráczok többségében mérsékelt, míg a Pest és Tolna megyében birtokos, katolikus Benyovszkyak függetlenségi ellenzékiek voltak. Az indigena családok kevésbé voltak politikailag egységesek, gyakran egyazon családon belül fele-fele arányban találunk kormánypárti, illetve mérsékelt ellenzéki képviselőket. Az 1885 után örökös tagsági jogot nyert családok (ágak) tagjai között magas volt a képviselők aránya, csaknem minden másodikban találunk egy vagy több honatyát. Ők néhány kivételtől eltekintve szabadelvű pártiak, később nemzeti munkapártiak voltak, ami azt látszik igazolni, hogy

¹¹⁰ Gr. Csáky Gyula 1872-ben Deák-párti programmal szerzett mandátumot, de aztán a Reformpárthoz, majd a Középpárthoz, végül a Jobboldali Ellenzékhez csatlakozott. Az 1873-ban szintén a Középpárthoz csatlakozó gr. Csáky Tivadar képviselői pályafutását 1875-ben a Szabadelvű Pártban fejezte be (Toth 1973: 234).

ha az örökös tagsági jog adományozása nem is szolgált napi politikai érdeket, az adományban alapvetően a kormány megbízható támaszai részesültek.

Főrendiházi és képviselőházi aktivitás

Kutatásaink alapján összefüggés mutatható ki a két házbeli aktivitás között. Azon örökös tagok, akik a főrendiházban felszólaltak, képviselőként többnyire a másik ház ülésein is aktívak voltak. Ugyanez a passzívakra is igaz: a főrendiház plénumán passzív főnemesek egy kivételével a képviselőházban sem szóltak hozzá a tárgyalásokhoz. Vajon miért vállaltak képviselőiséget, ha nem szóltak fel? Egyes esetekben felmerülhet a hivatalszerzés mint motiváció (gr. Nopcsa Elek az Operaház és a Nemzeti Színház későbbi intendánsa és gr. Berchtold Artúr későbbi főispán), és feltételezhetően szerepet játszott az is, hogy a főrendiház javadalmazás nélküli tagságával szemben a képviselők jelentős díjazásban részesültek, emellett „a gazdaságfejlődés felkínálta a lehetőséget, hogy képviselői helyzetét [minden honatya] saját gazdasági pozíciójának erősítésére használja fel”.¹¹¹

1865–1885 között a főrendiház legaktívabb félszáz tagjának valamivel kevesebb mint fele, 22 főrend foglalt helyet politikai pályafutása során a képviselőházban is. Közülük 19 születési jogon vagy azon is tagja volt a főrendiháznak. Az 1885–1918 közötti időszakban a legaktívabb főrendiházi tagoknak szintén nagyjából fele (hét főrend) működött képviselőként is, ők azonban egy kivétellel már valamennyien (!) országgyűlési képviselők is voltak. A főrendiházban különösen aktív és pályájuk valamely szakaszában a képviselőházban is helyet foglaló főrendiházi tagok két csoportba sorolhatóak. Az egyikbe a főnemesi ranggal rendelkező főispánok tartoztak: ők szinte kivétel nélkül liberális kormánypártiak voltak. A másik, népesebb csoport tagjai számára a képviselőházi politizálásból való kiszorulás vagy kivonulás vezetett a főrendiházba való visszatéréshez. A képviselőként is szereplő legaktívabb főrendek pártmegoszlása különbözött a képviselőház egészétől: körükben csaknem azonos arányban voltak kormánypárti és mérsékelt ellenzéki honatyák. A leggyakoribb az volt, hogy valaki pályája folyamán hol a mérsékelt ellenzék (1885 előtt az esetek felében, utána harmadában valamely konzervatív árnyalatnak), hol a kormánypárt képviselője volt. Csak két (átmenetileg) függetlenségi képviselő akadt a legaktívabb főrendek sorában: gr. Apponyi Albert és br. Prónay Dezső.

* * *

Az örökös jogon tagságra jogosult főnemes famíliák főrendiházi részvétele a „családi különállások” kifejezéssel általánosságban nem jellemezhető. A meghívottak számát tekintve 1885 előtt még fennállt annak elvi lehetősége, hogy a főrendiház tagságában nagyobb számban népes családi tömbök alakuljanak ki, hiszen

¹¹¹ Gerő 1982: 164–165.

egy-egy családból akár 30–40 leszármazott is meghívást kapott az országgyűlésre. A meghívottak jelentős része azonban ekkor is távol maradt, csak kevés (1865-ben tíz, a két későbbi mintaévben mindössze kettő) olyan család volt, amelyből az országgyűlés elején legalább öt meghívott a királyi meghívólevél bemutatásával jelezte részvételi szándékát. A főrendiházi reformot követően leszűkült azoknak a családoknak a köre, amelyeknek egyáltalán lehetősége lett volna a főrendiház tanácskozásait befolyásoló családi blokk létrehozására (a mintaévekben hétnek, majd kilencnek volt csak egyedejüleg legalább öt örökös jogon igazolt tagja).

Azok a családok, amelyek nagyszámú taggal meghívást nyertek, illetve megjelentek, a többi családnál a hozzászólások terén is aktívabbak voltak. A főrendiházban kiemelkedően sokszor hozzászóló tagoknak 1865–1885 között még harmada származott azokból a családokból, amelyek megjelent tagjaik számát tekintve családi blokkot képezhettek volna. 1885 előtt ezeknek a kiemelkedően aktív tagoknak kétharmada főispán is volt, akik többnyire nem valamiféle családi véleményt, hanem a kormány álláspontját képviselték. A főispánok főrendiházi tagságból való kikerülésével is összefügg, hogy 1885 és 1918 között a kiemelkedően aktív főrendiházi tagoknak már kevesebb mint hatoda származott az említett családokból. A név szerinti szavazásokon ugyan általában részt vettek, azonban néhány családtól eltekintve (Zichyek, 1885 után a Dessewffyek is) csak egy-két fővel jelentek meg.

Szavazáskor nagyobb létszámú tömbök csak időlegesen alakultak ki, így 1883–1884-ben és 1894–1896 között az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalásakor, valamint 1885-ben a főrendiház reformjának vitája során. 1885-től az ilyen tömbök kialakulása ellenében hatott az örökös tagsági jog adócenzushoz kötöttsége. A tartósan a kormányt vagy az ellenzékét támogató szavazói magatartás mind személyek, mind családok esetében gyakori volt, de nem általános. Még ha leszármazottaik nagy számban is jelentek meg a szavazásokon, a családok többsége akkor sem szavazott teljesen egységesen. A családi nézetek és politikai hagyományok azonban mégis keretet adhattak a tagok főrendiházi politikai részvételéhez (hiszen az örökös tagság maga is a családhoz tartozáson alapult) és szerepléséhez. Erre utal, hogy több volt az inkább kormánypárti vagy ellenzéki javaslatokra szavazó család, mint a vegyesen vagy ingadozóan szavazó.

Egyéb tényezők is hatottak, hathattak ugyanakkor egy-egy személy állásfoglalására: a kormány álláspontja, az egyházi hovatarozás, a horvát szábor küldötteinél az ottani többség nézete, az egyéni érvényesülés szempontjai. Emellett előfordult, hogy a kormány kérésére az uralkodó is befolyásolta egyes tagok szavazói viselkedését. Az ellenzéki családi blokkokkal szemben a kormány számára további ellenszer lehetett a politikailag lojális családok örökös tagsági jogban részesítése. (Bár az új örökös családokból általában családokként csak egy-két leszármazott vett részt a név szerinti szavazásokon.) Az 1890-es évek után, az ellenzéki hangok főrendiházi felerősödésekor pedig a kormány számára hatékonyabb (és elégséges) eszköznek bizonyult a főrendiházba élethossziglan kinevezett 50 tag támogatása.

Az erdélyi főnemesi családokról megállapítottuk, hogy bár a főrendiházi reform érzékenyebben érintette őket, az országgyűlésen ténylegesen megjelenő és név szerinti szavazásokon részt vevő körük 1885 után csak kis mértékben változott. A szavazások alapján az erdélyi családok nagymértékben támogatták a Deák-, a szabadelvű és a nemzeti munkapárti kormányok álláspontját, kivételt ez alól csak a főrendiházi reform és kisebb mértékben az 1910-es évek szavazásai képeztek.

Az indigena családok főrendiházi aktivitására (a tagsági jog gyakorlására, a név szerinti szavazásokon való részvételre, a képviselői mandátumvállalásra, valamint a hozzászólók számára) vonatkozó adataink alapvetően megerősítették az 1883–1884. évi kiemelkedő mértékű részvételt és az asszimilálódott indigena családok nagyobb aktivitását.

A főrendiházban örökös tagsági joggal rendelkező családok országgyűlési képviselő leszármazottainak vizsgálatából a szakirodalomban szereplőnél némileg összetettebb és időben változó¹¹² kép bontakozik ki mind a regionális és felekezeti tényezők és a pártállás összefüggéseit, mind a főrendiházi tagsággal rendelkezők képviselői mandátumvállalásának lehetséges motivációit tekintve. A vizsgálat további eredményének tartjuk a képviselőházban és a főrendiházban tapasztalható aktivitás összefüggésének feltárását, azonban a két kamarában kifejtett aktivitás tartalmi összehasonlítása már egy későbbi kutatás tárgyát képezi. További feladat az Erdélyen kívüli országrészek birtokos családjainak főrendiházi aktivitásában esetleg tetten érhető regionális sajátosságok meghatározása, továbbá annak feltárása, hogy a rokoni kapcsolatok nem vérségi formái a tagok politikai álláspontját és viselkedését hogyan befolyásolták.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 4. Országgyűlési levéltár. Főrendiház. Általános iratok, 1867–1918.

K 26. Miniszterelnökségi Levéltár. Központilag iktatott és irattározott iratok, 1867–1944.

P 253. Festetics család keszthelyi levéltára. Festetics II. Tasziló iratai, 1879–1941.

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára. Levelestár.

FHSZ 1848: *A felsőház rendszabályai [1848]*. Pest. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1848-1849_fh – utolsó letöltés: 2017. augusztus 6.

FHSZ 1872: *A főrendi ház hárszabályai [1872]*. [Az 1872–1875. évi országgyűlés kezdetén hatályba lépett főrendiházi hárszabályok szövege.] Budapest, 1885. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1884-1887_foh_1 – utolsó letöltés: 2017. augusztus 6.

¹¹²E változás hátterében Szekfüvel ellentétben nem az arisztokrácia politikai térvesztését, hanem a századforduló körüli pártviszonyok átalakulását látjuk.

- FHSZ 1886: A főrendiház házszabályai [1886]. [A főrendiház 1886. január 30-i ülésén elfogadott szöveg]. In: *A főrendiház szervezete megvilágítva a fennálló törvények, szabályok és rendeletek által*. Budapest, 1893. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1884-1887_foh_2 – utolsó letöltés: 2017. augusztus 6.
- FI 1884–1887: *Az 1884-dik évi szeptember hó 25-ére [! 27-ére] hirdetett országgyűlés főrendi házáának irományai*. I–VII. kötet. (Az 1884-dik évi szeptember hó 25-ére [!27-ére] hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) [Budapest], 1884–1887.
- FN 1865–1868: *Az 1865. évi december hó 10-dikére hirdetett országgyűlés főrendi házáának naplója*. I. kötet. (Az 1865. évi december hó 10-dikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Pest, 1869.
- FN 1881–1884: *Az 1881-dik évi szeptember [hó] 24-ére hirdetett országgyűlés főrendi házáának naplója*. I–II. kötet. (Az 1881-dik évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1883–1884.
- FN 1884–1887: *Az 1884-dik évi szeptember hó 25-ére [! 27-ére] hirdetett országgyűlés főrendi házáának naplója*. I–III. kötet. (Az 1884-dik évi szeptember hó 25-ére [!27-ére] hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1885–1887.
- FN 1892–1896: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés főrendi házáának naplója*. I–VII. kötet. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) [Budapest], 1892–1896.
- FN 1910–1918: *Az 1910-dik évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója*. I–V. kötet. (Az 1910-dik évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1912–1919.
- KN 1884–1887: *Az 1884-dik évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XVI. kötet. (Az 1884-dik évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1884–1887.
- KN 1892–1896: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XXXIV. kötet. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1892–1896.
- NI 1922–1926: *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irományai*. I–XIX. kötet. (Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1923–1926.
- Palmer Kálmán (szerk.) 1911: *Általános mutató a magyar országgyűlés főrendiházának naplóköteteihez*. 1. kötet. *A főrendiház tárgyalásai 1861–1906/10*. Budapest.
- Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.) 1905: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest.
- Gudenus János József 1990–1999: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I–V. kötet. Budapest. <https://opac-nevter.pim.hu> – utolsó letöltés: 2017. augusztus 6.
- Halász Sándor (szerk.) 1887: *Országgyűlési almanach 1887*. Budapest.
- Máté J. Lajos (szerk.) 1888: *Magyar almanach. A virilisták és Fiume vagyonos polgárságának cím- és névjegyzéke a vagyoni állapot feltüntetésével. A főrendi és képviselőházi tagok névsora, valamint az ország nevezetesebb férfiainak életleírása és családi leszármazása*. Budapest.

- Sturm Albert (szerk.) 1892: *Országgyűlési almanach 1892–1897. Rövid életrajzok a főrendiház és a képviselőház tagjairól*. Budapest.
- Vásárhelyi Ferenc (szerk.) 1910: *Magyar Országgyűlés [1910–1915]. A főrendiház és a képviselőház tagjainak életrajzi adatai*. Budapest.
- Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc (szerk.) 1910: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andrássy Ilona 2014: *Mindennek vége! Andrássy Ilona grófnő első világháborús naplója*. (S. a. r. Kovács Lajos.) Budapest.
- Ballabás Dániel 2013a: A főrendiházi reform és a főrendek generációi. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok*. Debrecen, 277–283.
- Ballabás Dániel 2013b: A főrendiházi cenzus a gyakorlatban. A Széchenyiek példáján keresztül megvilágítva. In: Bartók Béla (szerk.): *Acta Academiae Agriensis*. (Nova series XLI. *Sectio historiae*.) Eger, 239–259.
- Ballabás Dániel 2017: Széchenyi István két világháború közötti kultusza és a Széchenyi nemzetség. In: Borbély Zoltán – Kristóf Ilona (szerk.): *Acta Academiae Agriensis. Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára*. (Nova series XLIV. *Sectio historiae*.) Eger, 551–565.
- Bihari Péter 2008: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországn*. Budapest.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel 1999: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest.
- Cieger András 2009: „Királyi demokrácia”. Szabadságjogok a magyar liberálisok reformterveiben 1867 után. *Aetas* (24.) 3. 55–82.
- Galántai József 1980: Az első világháború alatti országgyűlési nyomtatványok forrásértékéről. In: Bertényi Iván (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára*. Budapest, 89–97.
- Gerő András 1982: *Az elsőprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn*. Budapest.
- Gerő András 1993: Mamelukok és Zoltánok. Népképviselő a Monarchia Magyarországn. In: Gerő András: *Magyar polgárosodás*. Budapest, 177–242.
- Hanák Péter 1975: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. In: Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában. Tanulmányok*. Budapest, 342–404. (Első megjelenése: *Történelmi Szemle* 1962 [5.] 2. 210–245.)
- Hanák Péter 1978: Magyarország társadalma a századforduló idején. In: Hanák Péter (főszerk.) – Mucsi Ferenc (szerk.): *Magyarország története 1890–1918*. I. kötet. (Magyarország története tíz kötetben 7.) (Harmadik kiadás.) Budapest, 403–515.
- Ilonszki Gabriella 2009: *Képviselő és képviselő Magyarországn a 19. és a 20. században*. Budapest.
- Janos, Andrew C. 1982: *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825–1945*. Princeton.

- Károlyi Mihály 2013: *Hit, illúziók nélkül.* (Ford. Litván György.) Budapest.
- Károlyi Mihályné 1985: *Együtt a forradalomban.* (Ford. Justus Pál, Balabán Péter.) (Negyedik kiadás.) Budapest.
- Kristóffy József 1928: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926.* I. kötet. (Második kiadás.) Budapest.
- Kurtán Sándor 2005: Az elit elitje: hosszán szolgáló parlamenti képviselők a Monarchia időszakában. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon.* I. kötet. Budapest, 51–73.
- Lakatos Ernő 1942: *A magyar politikai vezetőréteg. 1848–1918.* Budapest.
- Mikszáth Kálmán 1992: Pillanatnyi képek a főrendiházból. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok 34. 1895. január – 1895. december.* (Kiad. Péterváriné Erdey-Grúz Helga, Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 85.) Budapest, 180–182.
- Pap József 2007: „Két választás Magyarországon”. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben. *Aetas* (22.) 1. 5–31.
- Péter László 1993: Az arisztokrácia, a dzsentri és a parlamentáris tradíció a XIX. századi Magyarországon. (Ford. Gieler Gyöngyi.) In: Kontler László (szerk.): *Türelők. Eliték és társadalmi változás az újkori Európában. Válogatás a nemzetközi történeti irodalomból.* Budapest, 191–241.
- Szabó Dániel 1977: A Néppárt megalakulása. *Történelmi Szemle* (20.) 2. 169–209.
- Szabó Dániel 1978: A Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok* (112.) 4. 730–756.
- Szász Zoltán (szerk.) 1987: *Erdély története.* III. kötet. *1830-tól napjainkig.* (2. kiadás.) Budapest.
- Szekfű Gyula 1936: Politikai érzékünk társadalmi alapjairól. *Magyar Szemle* (26.) 4. 297–306.
- Sz[őgyény-Marich] L[ászló] 1882: *Igénytelen nézetek a magyar főrendi ház szervezéséről.* Székesfehérvár.
- Tisza István 1923: Az 1894. május–június havi krízis történetéhez. In: Tisza István: *Gróf Tisza István összes munkái I.* Budapest, 681–696.
- Toth, Adalbert 1973: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn. 1848–1892.* München.
- Tóth-Barbalics Veronika 2010: Vigyázó, Harkányi, Želeński és társaik – 1885 után örökös főrendiházi tagságot nyert családok. In: Gergely Jenő (főszerk.): *Vázlatok két évszázad magyar történelméből.* Budapest, 67–83.
- Tóth-Barbalics Veronika 2017a: Indigenák a főrendiházban a dualizmus időszakában. In: Szijártó M. István (szerk.): *Az indigenák.* Budapest, 189–213.
- Tóth-Barbalics Veronika 2017b: A magyar főrendiház választott tagjai. *Századok* (151.) 2. 311–354.
- Vörös Károly 1980: A magyarországi társadalom (1790–1848). In: Mérei Gyula (főszerk.) – Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848.* 1. kötet. Budapest, 473–599.
- Vörös Károly 1987: A főrendiház 1885. évi reformja. Egy kutatás tervei és első eredményei. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom, polgári társadalom I. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. (Salgótarján, 1986. szeptember 28–30.)* Salgótarján, 397–405.
- Zsilinszky Mihály 1908: *Báró Radvánszky Béla emlékezete.* Budapest.